C. SASSU

DOCTOR ÎN LITERE DELA VIENA

DIRECTORUL ARHIVELOR STATULUI DIN BRAŞOV

ROMANII ŞI UNGURII

PREMIZE ISTORICE

EDITURA „CUGETAREA- P. GEOHGESCU-DELAFRAS"

B U C U R E Ş T I

PREFAŢĂ

De peste două decenii, din anul 1919 şi până astăzi, prin nenumărate articole în ziarele şi revistele diferitelor ţări, prin broşuri, conferinţe, prin hărţi, statistici, tablouri şi, în general, prin toate mijloacele pe care o propagandă activă şi neobosită, le poate folosi şi născoci, se încearcă să se insufle opiniei publice mondiale credinţa că, la statornicirea unora din frontierele actuale în bazinul dunărean, s-au comis greşeli fatale pentru liniştea şi siguranţa Europei. Aceste greşeli ar fi produs o stare de dezechilibru aşa de mare, încât, fiind în contrazicere cu condiţiunile naturale, geografice, etnice, istorice şi economice ale regiunilor în cauză, cu desvoltarea lor culturală precum şi cu logica şi echitatea, reînceperea unei vieţi normale ar fi imposibilă în aceste părţi.

Consecinţa firească a acestor greşeli ar fi, deci, un haos, o anarhie politică, ce s-ar fi născut chiar în mijlocul continentului european, producând aci stări balcanice, asemănătoare acelora din Macedonia de dinainte de război.

Astfel că menţinerea şi perpetuarea actualelor frontiere ar constitui un adevărat atentat faţă de cele mai necontestate valori şi câştiguri ale civilizaţiei, faţă de liniştea şi posibilităţile normale de evoluţie ale Europei însăşi.

Crizele economice, încordările politice şi situaţiunile tulburi care au încercat omenirea în ultimele două decenii, s-ar datora, în mare măsură, acestor hotare socotite artificiale, pentrucă prin ele s-ar fi distrus unităţi consolidate. Iar trasarea acestor hotare s-ar fi făcut prin silă şi surprindere; prin silă, pentru că s-ar fi impus cu forţa condiţiuni imposibile unui adversar fără drept de replică şi lămurire, şi prin surprinderea bunei credinţe a unor oameni de stat complet necunoscători ai stărilor adevărate din aceste regiuni.

Se afirmă că, numai în atari împrejurări s-ar fi putut comite faţă de Ungaria — în-tr-un moment de tragică surpriză — o nedreptate aşa de strigătoare la cer, cu consecinţe atât de dăunătoare pentru totalitatea lumii civilizate.

Impresionat de stăruinţa şi vehemenţa cu care se susţine neîncetat această teză, variată sub diferite forme, conform necesităţilor politice ale momentului, am încercat să analizez temeiurile acestor afirmaţiuni, în aplicarea lor la un caz concret.

Cum relaţiunile între România şi Ungaria sunt neîncetat tulburate de această acţiune propagandistică, este atât în interesul ambelor state cât şi menţinerii liniştei în bazinul dunărean, să nu se înrădăcineze credinţa că afirmaţiunile, stăruitor repetate, pot fi primite ca adevărate numai prin simpla lor enunţare. Broşura de faţă, limitându-se la premisele istorice ale relaţiunilor româno-maghiare, încearcă să lămurească, pe cât posibil, adevărata valoare a afirmaţiunilor făcute, în speranţa că minţile neîntunecate de pasiune şi neîngrădite de interese vor socoti util şi oportun să cunoască elementele adevărate ale unei controverse, ce este agitată cu atâta ostentaţie şi prezentată ca una din marile probleme politice nedesle-gate ale epocii pe care o trăim.

SUBÎMPĂRŢIRILE CUPRINSULUI

1. Revizionismul maghiar.
2. A existat Ungaria milenară?
3. Poate constitui invocarea Ungariei milenare un argument pentru revizuire?
4. Originea, caracterul şi pătrunderea Ungurilor în câmpia Panonică, condiţionează hotarele Ungariei actuale.
5. Condiţionările istorice, caracterul şi structura privilegială a regatului apostolic medieval maghiar.
6. Discordanţele geografice create de pătrunderea stăpânirii maghiare în ţările vecine.
7. Unitatea geografică a regiunii carpatice.
8. Originele Poporului Românesc: civilizaţia preistorică, Tracii şi Dacii.
9. Conflictul romano-dac.
10. Moştenirea tracă şi romană.
11. Romanizarea Dacilor.
12. Dacia în epoca migraţiunilor: Slavii şi formarea individualităţii poporului românesc.

13. Voevodate primitive Slavo-Române, începuturile unor organizări politice autohtone.
14. Rolul istoric al Voevodatelor Ţării Româneşti şi Moldovei: Minai Viteazul şi refacerea unităţii naturale a regiunii carpatice.
15. Poporul Român şi Statul maghiar faţă de unitatea regiunilor carpatice — Ioan Corvin.
16. Pătrunderea stăpânirii maghiare in ţinuturile româneşti de lângă Tisa şi Transilvania.
17. Caracterul şi urmările stăpânirii maghiare în aceste regiuni.
18. Geneza Principatului autonom ardelean: «Unio trium nationum», răscoala lui Dozsa, codicele tripartit şi dezastrul dela Mohaci.
19. Caracterul Principatului Ardelean.
20. Trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Habsburgică, tendinţele şi urmările acestei stăpâniri.
21. Stările interne la sfârşitul secolului al XVIII-lea: Iosif al II-lea, Revoluţia lui Horia şi « supplex libellus Valachorum».
22. Caracterul patriotismului românesc şi al imperialismului maghiar.
23. Stările dela începutul secolului al XIX-lea.
21. Revoluţia dela 1848 — Consecinţele egoismului maghiar.
25. Particularismul maghiar împiedecă reconstrucţia Europei Centrale.
26. Dualismul Austro-Ungar dela 1861 — Consecinţele maghiarizării forţate.
27. Descompunerea monarhiei dualiste inevitabilă.

Constatarea că, pentru înţelegerea fenomenelor politice, este neapărat necesară cunoaşterea condiţionării lor istorice, este astăzi mai puţin contestată ca oricând, căci înrâurirea acestor fenomene este nemijlocit simţită ca hotărîtoare, atâta supra destinelor colective, cât şi a celor personale.

Se recunoaşte, aşa dar, că, numai în perspectiva timpului, se poate înţelege semnificaţia adevărată şi specifică a evenimentelor contemporane. Din această cauză, asistăm chiar, de câţiva ani, la acea bogată eflorescentă de studii istorice şi istorii romanţate, toate corespunzând dorinţei unanime de a găsi un fir conducător şi o explicaţie inteligibilă înfăţişării haotice a evenimentelor tragice ce se succed cu o repeziciune aşa de vertiginoasă.

In concordanţă cu această predispoziţie generală, pretinsele argumente istorice ocupă un loc de frunte şi între motivele invocate pentru a obţine o schimbare a situaţiei politice actuale în bazinul dunărean.

Se evocă deci neîncetat imaginea unei «Ungarii milenare», care ar fi constituit, dealungul secolelor, cea mai bună garanţie de echilibru şi stabilitate, de pace, bună stare şi de progres ale acestor regiuni, atât de sensibile, din însuşi centrul continentului european.

I.

Numai în urma adversităţii de neînlăturat însă, pe care proiectul anahronic al refacerii unei « Ungarii milenare » îl întâmpină neîncetat, în cercurile cu răspundere din diferitele state, conştiente de pericolul pe care răsturnarea completă şi dorită a stărilor existente, în contrazicere prea evidentă cu realităţile etnice, l-ar prezenta, de fatalele şi imediatele repercusiuni politice pe care aceste răsturnări le-ar avea şi pentru fiecare din ţările lumii civilizate, s-a renunţat, deocamdată, din motive tactice, de oportunitate, la revendicarea făţişă de a se cere refacerea integrală a Ungariei în aşa numitele ei hotare milenare.

Un calcul mai realist al împrejurărilor a arătat că, pentru atingerea acestui scop final, ar fi mai bine să se procedeze în etape, să se limiteze, deocamdată, conform propunerilor contelui Ştefan Bethlen, revendicările făţişe la următoarele trei puncte:

1. Retrocedarea, *fără plebiscit*, a regiunilor dela graniţele statelor vecine, care, se afirmă, că ar fi locuite de o populaţie maghiară.
2. Plebiscit în Banat şi în Bacica.
3. Independenţa Transilvaniei. Cercetarea obiectivă a evoluţiei istorice

poate arăta întrucât aceste revendicări sunt întemeiate pe realităţi şi întrucât împlinirea lor este în interesul general, al unei ordini mai naturale şi mai drepte în centrul continentului european.

2.

Privită în acest fel problema, se impune, pentru orice cercetător obiectiv, o primă şi prealabilă constatare, ce se referă la însăşi

premisa iniţială a revendicărilor politice formulate. Anume: «Ungaria milenară», atât de mult invocată, nu este decât o ficţiune a istoriografiei şi dreptului de stat maghiar, neconfirmată de realitatea istorică. Intr-a-devăr, după cum este îndeobște cunoscut, « Regatul Apostolic » maghiar întemeiat de Ştefan I, sub patronajul Sfântului Scaun, prin încoronarea sa la 15 August 1001 cu o coroană pe care i-o trimesese Papa Silvestru al II-lea, a încetat să mai existe la 29 August 1526, după o vieaţă furtunoasă de 5 secole, prăbuşindu-se în catastrofa luptei dela Mo-hacs, sub lovitura neiertătoare a Otomanilor, a căror putere se afla atunci la apogeu, în timpul domniei glorioase a sultanului Soli-man II Magnificul. Acestei înfrângeri decisive i-a urmat, la scurt timp, cucerirea Budei (1529) şi transformarea Ungariei propriu zise în paşalâc turcesc (1541).

Moştenirea rămăşiţelor fostului regat ungar s-a împărţit, cu această ocazie, între Arhiducele Ferdinand, — fratele împăratului Carol V şi locţiitorul său în imperiu şi în acelaşi timp, cumnat al lui Ludovic II, ultimul rege al Ungariei, căzut în lupta dela

Mohacs, care ocupă teritoriile învecinate cu ţările de sub stăpânirea habsburgică, şi între Ioan Zapolya, Voevodul Ardealului, care ia în stăpânire părţile răsăritene, Sultanul conferindu-i, «un regat ce aparţinea învingătorului dela Mohacs prin dreptul de războiu şi al săbiei ».

Dela această dată şi până la Pacea dela Karlowitz (1699), locul statului maghiar în câmpia panonică 1-a deţinut stăpânirea turcească. Timp de un secol şi jumătate aceste ţinuturi au fost guvernate de un paşă turcesc, ce-şi avea reşedinţa la Buda, în fosta cetate de scaun a regilor Ungariei, tot aşa după cum, mai la sud, în Banat, comanda alt paşă turc.

La sfârşitul secolului al XVII-lea, când s-a născut « Chestiunea Orientală », în urma slăbirii imperiului « Otoman », iar generalii împăratului Leopold I dela Viena, au cucerit Ungaria cu sabia, s-a restabilit şi în aceste regiuni stăpânirea creştină, care însă a rămas tot străină.

De acum, din 1699, anul încheierii păcii dela Karlowitz şi până la mijlocul secolului trecut, Ungaria şi Ardealul, obţinut şi el,

în acelaşi timp, prin ameninţări şi presiuni, vor constitui două provincii separate, asemenea celorlalte, din cuprinsul întinsei monarhii habsburgice, dintre care fiecare îşi va avea formele juridice şi administrative proprii, conform tradiţiunilor locale.

De abia la o dată recentă, din 1867 şi până la sfârşitul războiului mondial, Ungaria a reuşit să-şi înglobeze iarăşi Ardealul şi să se reconstitue, pentru a fiinţa din nou, timp de 51 de ani, într-o formă autonomă, în cuprinsul monarhiei habsburgice, transformată în monarhie dualistă.

3-

Aşa dar, în locul mult invocatei « Ungarii milenare », şase stăpâniri diferite — căci pentru epoca dintre 1526, respectiv 1541, şi 1699 trebuesc socotite trei stăpâniri paralele: cea imperială, cea otomană şi cea ardeleană de sub suzeranitatea turcească, de prea efemerele creaţiuni revoluţionare, dintr-o epocă mai târzie, ale lui Francisc Rakoczi II (1703-1711) şi Ludovic Kossuth (1848-1849) putem să facem abstracţie — asupra

ŞTEFAN CEI. MARE **Domnul** Moldovei (1457 + 1504) stăpânitor al Feudelor **Ciceiul şi Cetatea de Baltă din** Transilvania, şi întemeietorul **Episcopiei ortodoxe ardelene a Vadului.**

unor teritorii desemnate şi revendicate ca părţi integrante ale unui stat ce n-a avut şi n-a putut avea, după cum se vede, decât valoarea unei ficţiuni ideologice, de o continuitate reală a existenţii de stat, în asemenea împrejurări, neputând fi vorba.

Este natural ca anumite elemente de legătură să fi existat între aceste deosebite stăpâniri asupra aceloraşi teritorii, dar tot aşa de neîndoios este că, prin caracterul şi semnificaţia lor, ele se deosebeau profund. A-şi întemeia deci pretenţii asupra unor teritorii care au fost supuse cândva, unora din aceste trecute forme de stăpânire, fără a putea întemeia aceste revendicări pe argumente etnice necontestate, este tot aşa de puţin îndreptăţit ca dacă, de pildă, Franţa ar revendica astăzi teritoriile ce făcuseră parte din imperiul lui Carol cel Mare, Anglia ar cere Franţei provinciile care au aparţinut regilor ei, Germania şi Spania Italiei cele pe care le-au stăpânit în Peninsulă, sau dacă Suedia ar pretinde Prusiei regiunile pe care i le-a luat în trecut.

Caracterul grotesc este evident pentru toate cazurile enumerate mai sus ca ter-

meni de comparaţie, pentrucă realităţile şi condiţionările istorice care le-au produs sunt prea bine cunoscute în toate ţările; dacă vom examina însă, mai atent, aceste condiţionări şi pentru cazul special al obiectivelor urmărite de revizionismul maghiar, vom constata că îndreptăţirea lor este aproape tot aşa de puţin întemeiată.

4-Revenind, aşa dar, la condiţiunile care au contribuit, în acel moment istoric, la înte-meerea statului maghiar prin regele Ştefan I, constatăm că, atât factorii determinanţi cât şi scopul pentru care a fost creat, nu-i puteau conferi caracterul de stat naţional ci numai acela de stat medieval creştin, în sens catolic apusean. Această constatare nu micşorează meritele personale ale primului rege, ci din contră dezvălue excepţionala sa intuiţie politică, care, sesizând împrejurările favorabile ale momentului, a reuşit, învingând premisele etnice şi geografice date, să transforme colectivitatea rudimentară a triburilor maghiare într-un organism de stat închegat, în măsură să joace un rol pre-

ponderent în bazinul Dunărean. Pentru a putea înţelege atât însemnătatea, cât şi adevăratul rost şi caracter al creaţiunei sale de stat, e necesar să reamintim că Ungurii au fost unul din acele popoare pe care valurile migraţiunilor, ce-au pecetluit sfârşitul imperiului roman şi al civilizaţiei greco-latine, le-au transplantat, din regiunile înapoiate, de dinafară orizontului geografic european al timpului, în centrele de intensă civilizaţie ale lumii antice.

Studiile de linguistică comparată ne fac să presupunem că Ungurii s-au născut din triburi fino-ugrice venite din Urali, care, după ce au suferit în regiunea Caucazului influenţa Turco-Ugrilor occidentali, strămoşii Bulgarilor primitivi, au ocupat în secolul al IX-lea întinsele păşuni din regiunile Rusiei Meridionale. Atacaţi, în ţinuturile râului Don, de Pecenegi, alt popor nomad, au fost siliţi să se împartă în două părţi neegale: una din ele, mai mică, fiind împinsă spre Volga, a dispărut, între Tătari şi alte popoare de stepă, iar cealaltă, mai mare, compusă din 7 triburi, cărora li s-au mai adăugat încă trei triburi de limbă turcă,

s-a stabilit temporar în Etelkus, în regiunea sudică dintre Prut şi Nistru. De aci triburile ungureşti au întreprins nenumărate incursiuni în ţările vecine, până când au fost silite, în urma unui atac neaşteptat, din două părţi, al Pecenegilor şi al Bulgarilor, să-şi părăsească sălaşurile şi să se îndrepte, în anul 896, — astfel cum au făcut-o şi Hunii, înaintea lor — sub conducerea lui Arpad, fiul lui Almaş conducătorul unuia din triburile lor principale (al tribului maghiar) — pe care-1 aleg chiar prinţ de drept ereditar, — spre fertilele câmpii ale vechii Panonii, între râurile Tisa, Dunăre şi Drava. Locurile acestea le erau cunoscute, dintr-o năvălire pe care o făcuseră cu câţiva ani mai de vreme în Moravia.

Venirea lor în aceste părţi nu avea încă caracterul unei aşezări definitive şi foarte uşor ar fi putut rămâne numai un accident, tot aşa de temporar şi de trecător cum au fost şi stăpânirile trecute ale altor popoare nomade. Nici numărul lor, nici condiţiunile geografice şi nici starea lor de cultură nu le puteau da perspective de durată şi lăsa să se prevadă ocaziunea istorică fericită care

le-a dat posibilitatea să se încadreze într-un fel aşa de favorabil lor în sistemul politic al epocii.

În ce priveşte numărul Ungurilor veniţi în aceste părţi, desigur că n-a putut fi cu mult mai mare ca al celorlalte popoare nomade din timpul migraţiunilor, care, despărţite de patria lor de origină sau de neamurile înrudite cu ele, n-au putut constitui din această cauză, decât oaze singuratice în mijlocul celorlalte popoare civilizate, ne-având, în consecinţă, nici capacitatea să întemeeze alcătuiri durabile de stat.

Totuşi Ungurii au avut marele noroc, faţă de popoarele ce se aflau într-o situaţie asemănătoare, să nu găsească în Panonia, din cauza repetatelor invaziuni şi stăpâniri barbare, decât o populaţie ce era foarte rară, chiar în comparaţie cu densitatea redusă a populaţiunii din majoritatea ţărilor europene medievale, când întinse suprafeţe erau încă acoperite de păduri. Aşa au scăpat Ungurii în Panonia de pericolul absorbirii de popu-laţiunile băştinaşe, ce le erau superioare din punct de vedere cultural. Dovada că, în limba maghiară, cuvintele referitoare la me-

ştеşuguri, instituţiuni şi noţiuni de civilizaţie, sunt, în general, de origină slavă.

Această slabă densitate a populaţiunilor băştinaşe le-a dat Ungurilor putinţa să-şi aşeze sălaşurile în Panonia, după triburi, pe mari suprafeţe, potrivit felului lor de popor nomad, obişnuit cu spaţii largi şi câmpii întinse.

Căci una din caracteristicile principale ale ţării pe care au cuprins-o, în acest fel, pentrucă se potrivea felului lor de viaţă, a fost tocmai caracterul de câmpie al Panoniei, configuraţia de tranziţie a acestui teritoriu, fără graniţe de netrecut care ar fi putut împiedeca neîncetatele lor incursiuni de pradă în unităţile geografice învecinate şi chiar mai îndepărtate.

Se dovedeşte deci, că unul din motivele mai stăruitor invocate pentru a obţine astăzi o modificare a frontierelor actuale în favoarea Ungariei, şi anume pretinsa lipsă a unor hotare geografice naturale, a fost însăşi premisa şi condiţia primordială a stabilirii Ungurilor în Panonia, în chiar teritoriul pe care-l înconjoară hotarele Păcii dela Trianon, aşa de vehement contestată în ultimele două decenii.

Din teritoriul acesta panonic pe care înşişi primii cronicari maghiari din secolele XII-XIV, îl arată a fi fost locuit, la venirea lor, de « Sclavi, Bulgari, ac pastores Roma-norum», desemnaţi şi ca «Blahi, qui et olim fuerunt Romanorum pastores», Ungurii şi-au continuat obişnuitele năvăliri în aproape toate ţările Europei, constituind o permanentă ameninţare pentru majoritatea statelor din acea vreme. Năvălirile lor s-au îndreptat însă, de preferinţă, spre Apus.

Folosindu-se tocmai de lipsa unor hotare de netrecut, mai ales de acea deschizătură pe care o constituia regiunea de depresiune în jurul Vienei, aşa numita « Porta Hungarica », situată între masivul boem, fortăreaţa naturală dominantă în nordul bazinului dunărean, şi ţările alpine, expediţiunile lor de pradă au răspândit groază şi mizerie în Bavaria, Sa-xonia medievală, Suabia, Franţa şi Italia.

In secolul al X-lea, Occidentul a trăit sub nestăpânita groază a năvălirilor maghiare, până când, însfârşit, Henric I şi Otto I, prin victoriile răsunătoare dela Merseburg (933)şi Augsburg (955), le-au închis calea spre inima Europei.

5-

Numai o împrejurare extrem de fericită, datorită faptului că Otto I era prea absorbit de alte probleme, ca de pildă, supunerea şi germanizarea Slavilor dela răsărit de Elba, şi expediţiunile în Italia, în vederea obţinerii viitoarei sale demnităţi imperiale, a ferit pe Unguri de o completă distrugere, de soarta pe care au avut-o mai de mult, rudele lor, Hunii şi Avarii.

In contra lor, ca un bastion înaintat al civilizaţiei occidentale, împăratul Otto I s-a mulţumit a întemeia din nou, « Marca Ostică », statornicind astfel temelia viitoarei Austrii si a preponderanţei germane în bazinul dunărean. Toate aceste evenimente n-au trecut însă fără a lăsa urmări de durată, căci, aşezat în vecinătatea germanismului consolidat, poporul unguresc a fost silit să suporte de acum înainte influenţa crescândă a acestuia şi a culturii creştine pe care o reprezenta. Sub această influenţă, a fost constrâns să părăsească vieaţa nomadă pe care a dus-o şi, abandonând existenţa în triburi, să dea colectivităţii o consistenţă mai mare, primind formele politice, sociale şi culturale

ale Occidentului medieval. Iar instinctele atavice de nomadism, manifestate în năvăliri, să şi le transforme într-o tendinţă bine precizată de expansiune, mai ales spre Sud-Est, unde stările fiind încă turburi, împotrivirile erau mai uşor de învins.

Domnia regelui Ştefan I (1001—1038) a întruchipat adoptarea şi realizarea conştientă a acestor tendinţe. Din această cauză, ca şi părintele său, a atras numeroase elemente străine, în deosebi germane, colonizându-le în ţară şi acordându-le regimuri de favoare, pentru ca, şi cu sprijinul lor, să poată consolida puterea monarhică şi înfrânge rezistenţele particulariste ale triburilor. De ajutorul lor avea nevoie de asemenea ca să stârpească atât păgânismul înrădăcinat, cât şi creştinismul de rit ortodox, pe care Ungurii începuseră să-1 primească dela populaţia autohtonă găsită în Panonia, dela acei « Slavi şi păstori ai Romanilor» de care au pomenit cronicarii. Intuiţia sa politică i-a dat regelui putinţa să recunoască în catolicism factorul dominant al epocii, cu ajutorul căruia să poată schimba colectivitatea naţională ungurească într-un stat teritorial de caracter misionar.

Titlul de « Rege Apostolic», obţinut dela Roma împreună cu o coroană regală, a consacrat această profundă transformare. *In acest titlu se defineşte caracterul şi se cuprind, ca într-o formulă simbolică, atât factorii de putere şi ascensiune cât şi elementele de slăbiciune ale noii forme de stat.*

Într-adevăr, regatul apostolic a luat fiinţă într-o epocă când Apusul, trăind sub coşmarul aşteptării sfârşitului apropiat al lumii şi al judecăţii de apoi, dorea să răscumpere, prin acte de credinţă, păcatul original, spre a putea beneficia de fericirea veşnică. Din această dorinţă ferbinte de mântuire a încolţit atunci, pentru prima oară, în mintea Papei Silvestru al II-lea, ideea unei cruciate în contra necredincioşilor şi ereticilor.

In vederea cruciatei dorite, Papa a consimţit chiar să susţină planul de o utopică grandoare al fostului său discipol, împăratul Otto al III-lea, în vinele căruia curgea atât sângele strămoşilor săi germani, ce se considerau urmaşii lui Carol-cel-Mare, cât şi al Basileilor bizantini. Voind să refacă, într-o formă nouă, catolico-creştină, vechiul imperiu roman în toată întinderea sa, Otto

al III-lea plănuia o confederaţie de state catolice, având centrul la Roma şi stând sub conducerea dualistă a împăratului şi a Papei. începutul de realizare al acestui vast proiect, de reunire a întregii lumi creştine într-o stranie unitate, concepută, după modelul imperiului, ca o federaţie de suverani catolici, îl avea, în intenţia autorilor, conferirea, din partea împăratului, a titlului de patriciu ducelui Boleslav al Poloniei, iar din partea Papei, a Coroanei Apostolice, viitorului rege Ştefan I al Ungariei. Moartea prematură a celor doi proeminenţi iniţiatori a zădărnicit continuarea, pe aceiaşi linie, a acestui neîngrădit imperialism medieval, ce tindea, neţinând seama de realităţile etnice şi de posibilităţile date, să întroneze dominaţia universală necontestată a imperiului, în formele hieratice ale statului feudal.

Aliaţi, pentru moment, cei doi factori hotărîtori ai lumii medievale, imperiul şi Papalitatea, vor urmări, fiecare, nu peste mult timp, planurile lor de hegemonie universală în luptă deschisă, unul contra celuilalt, provocând astfel prăbuşirea întregului sistem medieval.

A fost firesc ca în această luptă, « Regatul Apostolic » ungar să fie alături de Papalitate, regii săi recunoscându-se, în baza tradiţiei, încă la începutul secolului al XlII-lea, ca vasali formali ai Sfântului Scaun. Tot aşa de natural a fost însă ca acest regat, construcţie politică voită a momentului istoric avantajat, dar şi condiţionat, atât în structura sa constitutivă, cât şi în posibilităţile sale de vieaţă şi de desvoltare, de stările caracteristice ale epocii care l-au produs, să-şi piardă, odată cu prăbuşirea întregului sistem medieval, însăşi raţiunea de existenţă. Căci « Regatul Apostolic» maghiar şi-a renegat fiinţa naţională prin însăşi actul său de naştere, adoptând, ca şi statele cruciaţilor de mai târziu, atât restrânsă bază politică şi socială cât şi unilaterala premisă ideologică a societăţii feudale.

Aceste vicii organice au fost cu atât mai fatale pentru evoluţia statului maghiar, cu cât era mai mare disproporţia între posibilităţile sale etnice şi obiectivele politice pe care si le-a fixat.

Tot această fatală disproporţie 1-a împiedecat să urmeze evoluţia normală a celor-

lalte state, printr-o adoptare treptată a formelor constituţionale la realităţile naţionale, silindu-l, spre a-şi putea menţine extensiunea teritorială, să conserve sub aparenţe schimbate, într-o rigidă imobilitate, structura sa iniţială.

Tragica nepotrivire între forma legală şi realitatea etnică, a silit, dela început, regalitatea, care întruchipa noua formă de stat, să înceapă o luptă înverşunată cu însăşi forţele vii ale naţiunii, reprezentate prin triburile maghiare şi căpeteniile lor. Căci regalitatea dorea să nimicească comunitatea primitivă a statului maghiar, spre a-1 putea turna în noi forme constituţionale, asemănătoare celor din Apus, unde împrejurările istorice au produs, într-un proces de lentă evoluţie, din diversitatea legăturilor feudale, acele restrânse straturi privilegiate, suprapuse în ordine ierarhică, la care se limita organizaţia de stat în acea vreme.

Pentru a-şi putea îndeplini rostul misionar catolic, Statul maghiar s-a desfăcut aşa dar de legăturile-i etnice naturale, iniţiind acel proces de îngustare a temeliei sale interne şi de lărgire a dominaţiei sale externe, ce

avea să dea problemelor sociale şi naţionale, din cuprinsul teritoriilor sale, gravitatea catastrofală de mai târziu.

Stând în slujba tendinţelor de hegemonie universală ale Papalităţii ce încerca, în acea epocă, să transforme Europa într-o republică de suverani condusă de suprema autoritate eclesiastică, regalitatea maghiară a putut beneficia de sprijinul întregii lumi occidentale, care singur i-a dat putinţa să schimbe caracterul statului moştenit, trans-formându-1 într-un Stat anaţional de construcţie aristocratică. Noua construcţie de stat, concretizată în doctrina constituţională a « Sfintei Coroane », nu putea concepe drepturile decât ca privilegii şi nu recunoştea ca alte elemente ale statului decât pe membrii «Sfintei Coroane». Iar aceşti membri ai « Sfintei Coroane » nu puteau fi decât corporaţiile aristocratice, creaţiuni ale regelui ca întruchipare a naţiunii. Reprezentându-1 pe întreg teritoriul statului, prin însăşi această calitate, membrii acestor corpora-ţiuni aristocratice, clasificate la rândul lor într-o ordine ierarhică proprie, deţineau chiar atributele suveranităţii, exercitând singuri

toate funcţiunile publice, militare, de jurisdicţie, administrative şi de tutelă spirituală; aveau drept de proprietate exclusiv asupra pământurilor, — totalitatea ţării fiind considerată domeniu regal, dreptul de proprietate depindea de conferirea regelui. In acest fel, odată cu introducerea proprietăţii individuale în beneficiul anumitor privilegiaţi, majoritatea populaţiei a fost scoasă, prin noua ordine constituţională, în afară de cadrul Statului, ne mai putând rămâne decât în situaţia de supuşi dependenţi ai anumitor persoane privilegiate, fie individuale, fie colective, reunite corporativ, în straturile din care se compunea şi limita organizaţia de Stat. Dintre aceste straturi, pe care nouile forme de drept le-au suprapus ţării ca o pânză de păianjen, fie ca adunări comi-tatense, fie sub alte alcătuiri şi instituţiuni teritoriale, clericii şi străinii, — pentru că nu erau stânjeniţi de legături tradiţionale, aveau conformaţia spirituală corespunzătoare, formată de mediul feudal al patriei lor de baştină şi constituiau factorii necesari de legătură cu lumea externă pe care regalitatea se sprijinea, au jucat, în deosebi, un rol

însemnat. Căci nu naţionalitatea, ci conformaţia spirituală, adică mentalitatea feudală, interesa acest Stat, ce nu se putea concepe decât ca o organizaţie catolică şi nobiliară a unui teritoriu cât mai extins. In sfaturile pe care însuşi întemeietorul noii organizaţii statale, regele Ştefan I, le-a dat fiului său, acest gând se găseşte exprimat prin următoarele cuvinte: «o ţară cu o singură limbă şi un singur fel de obiceiuri este slabă şi fragilă ».

De altfel, ajutorul străin era necesar şi pentru întinderea stăpânirii asupra ţărilor vecine, căci puterea etnică maghiară era cu mult prea slabă pentru a putea susţine această dominaţie în unităţile geografice disparate, ce începeau să fie adăugate teritoriului de baştină al statului maghiar.

In urma neîncetatelor lupte dinastice care au slăbit puterea regală, straturile, reuşind să se emancipeze treptat de însăşi tutela autorităţii centrale care le-a conferit o situaţie aşa de privilegiată, s-au constituit în corporaţii autonome, stăpânind nestânjenit teritoriile pe care le deţineau până atunci ca mandatari ai regelui. Astfel că, la înce-

JOHAN HUNNIAD Gouverneur **van Hongarien etc**.

IANCU CORVIN DE HUNEDOARA
Guvernator al Ungariei (1446-1452). deacedent dintr-o veche familie românească.

putui epocii angevine, statul maghiar a primit înfăţişarea unei federaţii de corpora-ţiuni teritoriale nobiliare sau comitatense, pentru a folosi termenul propriu, suprapuse populaţiei existente.

În asemenea condiţiuni, pătrunderea stăpânirii maghiare în ţările vecine, făcută în numele misionarismului catolic şi al civilizaţiei creştine, a fost, de fapt, hotărîtă de interese mult mai apropiate şi mai egoiste. Această extindere de dominaţie echivala cu aducerea sub acelaş fel de stăpânire nobiliară a unor întinse ţinuturi şi a unei numeroase populaţii producătoare, ce puteau constitui noi izvoare de îmbogăţire şi promiţătoare mijloace de înălţare în treapta ierarhiilor privilegiate. Din această cauză, dorinţa de stăpânire s-a înrădăcinat adânc în conştiinţa acestor straturi privilegiate, care se consideră, şi astăzi, ca adevăraţii şi unicii reprezentanţi ai poporului maghiar. Procesul optanţilor, regizat şi agitat cu atâta vehemenţă în anii care au urmat trecutului război mondial, a dezvăluit, din nou, motivele unei continue şi tenace acţiuni ce în-cearcă să redobândească,— ascunzându-şi in-

tenţiile adevărate sub răsunătoarele lozinci « ale sfinţeniei dreptului de proprietate » şi ale « egalei îndreptăţiri naţionale », — situaţia privilegiată pe care evoluţia istorică i-a luat-o.

6.

Cu autoritatea pe care rolul misionar i-a conferit-o şi superioritatea pe care organizaţia militară mai perfecţionată a nobilimii sale privilegiate i-a dat-o, Regatul Apostolic » ungar a reuşit să cuprindă ţările întinse din vecinătate, între cari Croaţia, Dalmaţia şi, mai ales, Transilvania, au o importanţă deosebită.

Prin supunerea acestor ţări, «Regatul Apostolic » a ajuns dintr-o construcţie artificială din punct de vedere politic şi social, un conglomerat neînchegat din punct de vedere geografic şi etnic. Reunind unităţi divergente prin natura lor, într-o organizaţie de stat, în care mozaicul disparat al părţilor componente n-avea drept element comun decât ierarhia suprapusă a privilegiaţilor de o parte, decăderea economică şi nedreptă-ţirea politică şi socială a populaţiei de altă

parte, « Regatul Apostolic » va continua să fie, în bazinul dunărean, un centru de neîncetate frământări şi deci un element permanent de nelinişte.

Siluirea condiţiunilor naturale pe care întinderea teritorială a regatului maghiar o reprezenta, este evidentă la privirea unei hărţi în cadrul căreia Croaţia şi Dalmaţia apar ca regiuni de un vădit caracter mediteranean, cu tendinţe evidente spre Marea Adriatică, iar Ardealul ca un bastion natural, formând centrul unei unităţi geografice bine caracterizată, mărginită de Tisa la Apus, Nistrul la Răsărit, Dunărea la Sud şi Munţii Maramureşului la Nord, întreg acest complex fiind condiţionat şi intim legat de Gurile Dunării şi Marea Neagră.

Discordanţele geografice ale Ungariei medievale între hotarele astfel lărgite, a umplut de disperare, în secolul trecut, pe însăşi contele Ştefan Szecheny, întemeetorul Academiei Maghiare, considerat, în propria sa ţară, drept cel mai mare patriot ungur, care, plin de îngrijorare, a făcut următoarea exclamaţie: « Dumnezeule al nostru, vezi că situaţia noastră geografică nu este favorabilă ».

In special podişul Transilvaniei avea, faţă de câmpia Panonică, o situaţie cu totul excentrică, depresiunea Tisei formând, până acum câteva decenii, o imensă baltă ce despărţea regiunile carpatice, în totalitatea lor, de restul teritoriilor « Regatului Apostolic » maghiar, într-un fel chiar mai rădica decât ar fi putut-o face un lanţ înalt de munţi, fără deschizături pentru trecători.

7-Faţă de această situaţie geografică atât de anormală a regatului medieval maghiar, regiunile din jurul bastionului carpatic, cuprinse între cele trei râuri de hotar — Tisa, Nistrul şi Dunărea - formau, atât prin sistemul lor de ape, cât şi prin curentele de circulaţie care le străbăteau, o unitate naturală aşa de armonică, concretizată în unitatea etnică atât de desăvârşită a poporului românesc, care le-a locuit, încât suprapunerea, în aceste părţi, a stăpânirii regatului maghiar nu-şi găseşte explicaţia decât în împrejurările istorice ale momentului, în forma neevoluată a organizaţiilor politice locale din acea epocă.

Pe bună dreptate unitatea geografică a acestor regiuni carpatice a fost comparată cu o cetate naturală, « Ardealul şi cununa lui de munţi închipuind fortăreaţa propriu zisă, dealurile dimprejur întăriturile înaintate, iar Dunărea, Tisa şi Nistru, şanţurile de apă care înconjoară cetatea ». înălţimea, nu prea mare, de ca. 500 metri, a podişului ardelean l-au făcut, totdeauna, bun de locuit, iar numeroasele trecători care străbat Car-paţii au stabilit contactul permiţând o continuă şi neîntreruptă legătură între ambele versante ale munţilor.

De această unitate geografică, poporul românesc a fost legat dela naşterea sa. Ca şi strămoşii săi, Dacii, el a fost adesea silit să se ţină « lipit de munţi », în văile şi pădurile care-i ofereau adăpost, pentrucă, fiind situat la marginea răsăriteană a Europei, Vistula şi Nistrul constituind hotarele adevărate ale continentului nostru, a stat neîncetat în calea tuturor năvălirilor, a tuturor migraţiunilor care au întovărăşit, de milenii, conflictul, de neîmpăcat, între lumea occidentală şi cea orientală. Din această cauză, numai cu greu şi-au putut da aceste regiuni,

predestinate dela natură să constitue armonice organisme de stat, organizații politice proprii și puternice. Căci aceste state, ce aveau rostul unor posturi înaintate de pază ale civilizației occidentale, nu se puteau înjgheba decât în epoci de stabilitate și de echilibru, existența lor însăși fiind un simptom al consolidării ordinei în Europa.

Importanța deosebită a acestor regiuni pentru liniștea și siguranța Europei au re-cunoscut-o și Romanii.

înainte de poporul roman, care, — reușind să unească întreaga lume mediteraneană într-o unitate de stat și de civilizație ce constitue însăși temelia culturii moderne — era natural să aibe o deosebită înțelegere și să acorde o specială atențiune unor locuri de o importanță strategică așa de mare pentru menținerea stăpânirii sale la Răsărit, Grecii au fost aceia care au descoperit valoarea economică a acestor regiuni.

8.

Din cauza condițiunilor favorabile de trai, teritoriile carpatice apar locuite din timpuri imemoriale, încă din vremea erei

paleolitice. In epoca următoare a neo- și eneoliticului, aceste regiuni formau chiar, după cum arată urmele de ceramică pictată, centrul unei strălucite civilizații, a cărei arie se întindea peste întreg Sud-Estul european, dela Marea Egee până în Car-pații Nordici și din Panonia până în regiunea Chievului.

Una dintre aceste civilizații preistorice, și anume cea de tip Boian A, ce-și avea origina în Câmpia Munteană, a pătruns, de aci, în podișul ardelean prin trecătorile Țării Bârsei, dovedind că, și în această epocă îndepărtată, Carpații n-au fost un hotar de nepătruns, ci un obstacol ușor de trecut pentru menținerea acelor schimburi regulate de bunuri, ce constitue condițiunile prealabile necesare înfiripării oricărei sfere unitare de civilizație.

Asupra poporului care ar fi creat această unitate de civilizație, părerile sunt încă împărțite. Se pare, totuși, că trebue să fie atribuită Tracilor, acel popor indo-european, care, venind dela Nord, s-a răspândit în Peninsula Balcanică până spre Marea Adriatică, în Macedonia, insulele Mării Egee și

chiar în Asia Mică, înrudit cu neamul care a produs civilizaţia troiană, descrisă de poemele homerice. In conştiinţa omenirii, Tracii trăesc prin influenţele pe care le-au avut asupra Elenilor, zeul Dionysos şi cultul său orgiastic fiind unul din factorii hotărîtori pentru naşterea sentimentului tragic, exprimat în formele nepieritoare ale tragediei antice.

Ramura nordică a Tracilor o formau Dacii sau Geţii, ce locuiau pământul României de astăzi, pe o arie chiar mai întinsă, între Câmpia Tisei la Apus şi Crimeia la Răsărit, învecinaţi, mai la Nord de neamuri înrudite, ce se întindeau până în Moravia şi chiar peste Carpaţi, până spre Vistula şi Marea Baltică.

Pe când Tracii dela sudul Dunării, orientaţi spre Răsărit, au fost cuceriţi de strălucirea civilizaţiei elenice şi orientale, Dacii, dimpotrivă, mai conservatori, înclinau spre Apus, spre influenţele italice şi celtice, mai apropiate de firea lor de popor de plugari şi de păstori. Din această cauză, mai târziu, au şi putut fi complet romanizaţi, numai într-un secol şi jumătate, atunci când impe-

riul roman învingător şi-a extins, la începutul veacului al doilea după Hristos, stăpânirea şi asupra acestor regiuni, înglobându-le în marea unitate civilizatoare, de valoare şi caracter universal, a lumei mediteraneene.

înainte de a ajunge însă sub stăpânirea romană, Dacii au fost aceia cari au reuşit, în diferite epoci, prin înjghebarea unor puternice formaţiuni politice, să dea unitate şi consistenţă Europei Centrale.

Religia lor stăpânită de un înalt idealism şi de credinţa în nemurirea sufletului, le-a fost un excelent mijloc de solidaritate etnică, dându-le puterea morală să îndeplinească această misiune. Intr-adevăr, cultul lui Zal-moxis, zeul suprem de origină iraniană, impunea credincioşilor o ţinută austeră şi le dădea speranţa dobândirii unei vieţi veşnice în tovărăşia zeului, prin moartea în luptă, eliberatoare de trup şi de patimile necurate ce-1 stăpânesc.

Slujitorii zeului erau deci foarte respectaţi, aşa că sfaturile preotului aveau valoarea unor adevărate porunci divine. Cu ajutorul lor regii, cari s-au ridicat dintre nobilii bogaţi în pământuri ai ginţilor autonome, din epoca

organizaţiei patriarhale, au reuşit să-şi întindă autoritatea asupra întinselor ţinuturi dace, populate de sate, aşezate pe înălţimi greu accesibile, şi să formeze unităţi politice aşa de puternice, cum au fost, mai ales, regatele lui Boerebista şi Decebal.

9-

Regatul celui dintâi a preocupat şi pe Caesar, care, dacă moartea tragică nu i-ar fi curmat în mod prematur vieaţa, intenţiona chiar să întreprindă o expediţie în contra sa, pentrucă de puterea expansivă a statului lui Boerebista se ciocnea, încă de atunci, imperialismul roman în drumul său spre Răsărit, la Dunăre şi în Balcani. Aşa că războaele lui Traian cu Decebal n-au constituit decât ultimul episod al conflictului dramatic, plin de peripeţii, ce despărţea, de peste două secole, cele două popoare, înăsprindu-se tot mai mult, în măsura progreselor stăpânirii Romane în aceste părţi.

Faţă de extinderea stăpânirii romane până la Dunărea mijlocie, în timpul împăratului Octavian August, Dacii, prinşi ca într-un

cleşte, au făcut, sub Decebal, o ultimă şi serioasă încercare de a organiza, în podişul ardelean, un centru puternic capabil să polarizeze toate dorinţele de rezistenţă în contra stăpânirii romane. La început, încercarea părea chiar să aibe sorţi de izbândă, căci marea ofensivă pornită în contra Daciei de împăratul Domiţian s-a terminat printr-un eşec dureros, Romanii fiind siliţi să închee, în anul 89 d. Hr., pace cu Decebal, obligân-du-se a-i plăti o sumă anuală, a-i ceda meşteri pentru construcţiile militare de care avea nevoie, precum şi diferite feluri de maşini de războiu.

Era natural ca stăruinţa neobosită şi grija prevăzătoare a împăratului Traian să nu poată tolera perpetuarea unei situaţiuni de care-şi dădea bine seamă cât de mult vă-tămase prestigiului roman şi, mai ales, ce ameninţări conţinea existenţa unui regat dacic de sine stătător la gurile Dunării, într-un loc strategic aşa de important, prin situaţia dominantă pe care o avea, dela natură, în bazinul dunărean şi Peninsula Balcanică, putând oricând constitui poarta de intrare pentru orice atac duşman în contra

provinciilor orientale, din Europa, ale imperiului.

Cu toate resursele aproape nelimitate şi pregătirile excepţionale, eroica rezistenţă a Dacilor n-a putut fi înfrântă de Traian decât în două crâncene şi sângeroase războaie, după sforţări uriaşe de mai mulţi ani, dela 101—102 şi 105—106, când ultima împotrivire a fost sdrobită la Sarmizegetusa, puternicul, misteriosul şi greu accesibilul bastion de pe culmile din apropiere de actualul orăşel Orăştie, în părţile sud-vestice ale Transilvaniei.

10.

Cu supunerea Daciei şi transformarea ei în provincie romană dispare ultima încercare, din antichitate, de a da bazinului dunărean o organizaţie politică proprie. De acum înainte, pentru mult timp, aceste regiuni nu vor constitui decât anexe ale altor sisteme politice.

Istoria Dacilor nu se sfârşeşte totuşi odată cu dispariţia statului, ci se continuă, în regiunile dela graniţa noii provincii, făcându-se adesea simţită prin numeroasele incursiuni

pe care Dacii din aceste părţi le fac, de cele mai multe ori împreună cu alte neamuri, în interiorul provinciei romane. Amintirea Dacilor s-a menţinut însă şi trăeşte, şi astăzi încă, prin urme mult mai adânci şi mai vii decât le-ar fi putut constitui naraţiunile autorilor antici sau rămăşiţele arheologice. Această amintire s-a menţinut într-o seamă de numiri toponimice, ca de pildă numele munţilor Carpaţi, a fluviului Dunărea, a râurilor Someşul, Oltul, Mureşul, Tisa, Motrul, Argeşul şi Buzăul, a localităţii Abrud din Transilvania, nu prea departe de regiunea dela graniţa de Apus a României actuale. Ea trăeşte încă într-o mulţime de obiceiuri ale poporului român — a cărui temelie etnică au constituit-o Dacii, — în ocupaţia sa de căpetenie, plugăria şi păstoritul, în modul de a-şi construi casele din bârne lipite cu pământ, în portul şi sângele ţăranului român; în felul de a-şi purta capul descoperit cu plete bogate, în cămăşile scoase peste pantaloni şi legate peste brâu, în iţarii strânşi la glezne, în ţesăturile de lână şi în iscusinţa broderiilor, în arta sa populară, produs al unei moşteniri ancestrale, în legătura trainică

a plugarului de pământ, dar, mai presus de toate, în puterea de răbdare şi de rezistenţă a neamului întreg, care, în pofida tuturor vitregiilor, a înfruntat veacurile şi mileniile, rămânând în locurile pe care le-a avut dela început.

Romanitatea poporului român însă, exprimată prin limba sa, prin folclorul său caracteristic şi prin formele spirituale superioare concretizate în cultura sa, a fost opera conştient voită a împăratului Traian, a cărui personalitate, din această cauză, trăeşte şi astăzi în conştiinţa popoarelor din aceste regiuni, în formele legendare ale folclorului românesc şi slav balcanic.

II.

Romanizarea Daciei s-a făcut într-un ritm excepţional de rapid şi de intensiv, chiar dela începutul cuceririi Daciei. Căci romanizarea Daciei a fost problema de căpetenie care a stăpânit întreaga domnie a împăratului numit, cu drept cuvânt, «optimus princeps», de învăţatul italian Roberto Paribeni, adică con-

ducătorul ce întruchipa în cea mai desăvârşită măsură calităţile de suveran, în înţelesul de prim servitor al statului, în slujba intereselor sale vitale şi permanente.

Dorind cu aşa de mare ardoare cucerirea Daciei încât îşi pecetluia orice făgăduinţă cu jurământul «aşa să-mi ajute Zeii să văd Dacia prefăcută în provincie romană », împăratul Traian, a cărui domnie se confundă cu însuşi apogeul puterii romane, el fiind ultimul dintre împăraţi care a reuşit «să fixeze acvilele romane pe tărâmuri încă necălcate de legionari», a început refacerea şi romanizarea Daciei, după un plan bine conceput şi îndelung pregătit în toate amănuntele.

Predestinat, pare că, prin originea sa de provincial şi prin sângele său de colonist italo-spaniol, spre această măreaţă operă, el are posibilitatea să cunoască, prin propria sa experienţă de guvernator al Germaniei, metodele de colonizare atât de desăvârşite ale Romei, dobândite în cursul unei deprinderi seculare.

Aşa încât, odată Dacia supusă, Traian a putut lua imediat toate măsurile pentru a

transforma cât mai grabnic acest bastion înaintat în lumea barbară, pe care geniul său militar îl recunoscuse cât de important era pentru menţinerea păcii romane, într-o desăvârşită ţară romană. Căci, împăratul îşi dădea bine seama, că numai prin grabnică romanizare se va putea asigura Dacia în contra agresivităţii crescânde a barbarilor. Din această cauză, împăratul a creat în Dacia, din chiar momentul cuceririi, condiţiunile necesare pentru încadrarea activă a ţării în reţeaua de interese economice ale imperiului şi pentru începerea unei intensive vieţi romane, care să prindă în formele ei superioare de civilizaţie populaţia autohtonă a Dacilor supuşi, deprinşi cu viaţa patriarhală a tradiţiei lor rustice.

In acest scop, a întocmit noua stăpânire, după modul de organizare al celor mai romanizate provincii.

Aducând, după cum arată Eutropius, « mulţimi nesfârşite » de coloniști « din toată lumea romană », dar mai ales din Illiricul învecinat şi romanizat, împăratul Traian şi urmaşii săi au creiat temelia etnică de nezdruncinat a romanităţii din aceste regiuni,

MIHAI VITEAZUL
Domnul Ţării Româneşti (1593—1601) , care, la 1599, a realizat unirea celor trei Principate: Ţara Românească, Transilvania şi Moldova.

iar printr-o bună organizare administrativă şi o prosperă stare economică au dat ţării posibilitatea să se bucure de toate binefacerile *păcii romane,* în acel fericit secol al douilea al erei creştine, «al păcii şi al prosperităţii înlăuntrul limesului ocrotitor ».

Clădirea unor oraşe înfloritoare, cum au fost de pildă Ulpia Traiana Augusta, descoperită în proporţiile nebănuite pe care le-a avut, prin săpăturile arheologice făcute în ultimul deceniu de învăţaţi români, Poro-lisum, în nordul Transilvaniei, în curs de săpare, şi multe altele, construcţiile de şosele, acele renumite drumuri romane care au dat viaţă căilor naturale de schimb şi populaţiei sentimentul unei depline siguranţe, întărit şi printr-un sistem perfecţionat de aşezare a lagărelor şi garnizoanelor precum şi a valurilor de apărare, atestă măreţia operii înfăptuite şi dovedesc că numele de « Dacia Fericită » conferit ţării, în această vreme, n-a fost un epitet gol, ci că, într-adevăr, voinţa conştientă a imperialului său ctitor a reuşit să îndrume spre destine noui o ţară şi un popor.

12.

Profunda criză, socială, politică şi economică care a zguduit, din temelii, imperiul roman, în secolul următor, schimbându-i caracterul şi slăbindu-i puterile de rezistenţă în contra asalturilor tot mai înverşunate ale barbarilor înconjurători, a provocat şi în Dacia scăderea nivelului de civilizaţie, prin-tr-o decădere în stările de primitivitate rustică ale unor epoci depăşite. Iar poziţia expusă a provinciei a silit pe împăratul Aurelian să retragă, în anul 271—275 după Hristos, legiunile şi administraţia romană, pentru a stabili noile hotare ale imperiului la Dunăre, pe o linie mai scurtă şi mai uşor de apărat.

Dacia a ajuns astfel sub stăpânirile succesive ale popoarelor barbare, care au invadat Europa, şi în deosebi pe cea meridională, din secolul al III-lea, constituind însă numai o etapă în drumul lor spre centrele de civilizaţie ale lumii romane, spre Constan-tinopol şi Italia, adevăratele obiective ale dorinţelor lor.

Prin dispariţia vechii forme de stat s-a încetinit şi stânjenit, într-o măsură oarecare,

din cauza condiţiunilor neprielnice, şi procesul de formare al poporului român, început în Dacia prin colonizarea romană. In acelaşi timp însă, acest proces s-a amplificat, prin înglobarea în unitatea etnică a poporului român şi a altor elemente naţionale.

Dintre acestea cel mai important element au fost Slavii, a căror influenţă se atestă atât în limbă, în numărul mare de cuvinte pe care l-au lăsat, cât şi, deopotrivă, de o parte în instituţiunile de organizare colectivă, politice şi sociale, de altă parte în formele spirituale, culturale şi bisericeşti ale poporului român.

Influenţa slavă n-a fost totuşi aşa de puternică ca să poată altera fondul său originar daco-roman, ce se arată atât în înfăţişarea sa fizică cât şi în structura sa spirituală, în expresiunile pentru noţiunile fundamentale, în cuvintele mai des folosite, în morfologia şi sintaxa latină a limbii, în conştiinţa individualistă şi ascuţimea raţionalistă a firii sale.

Astfel încât, se poate susţine cu adevărat «că Românii sunt un popor romanic cu

un adaos slav, tot aşa după cum Francezii, Italienii, Spaniolii sunt popoare romanice cu un adaos germanic ». In mijlocul, marei familii romanice, poporul român reprezintă aşa dar, « o nuanţă aparte, caracteristică, şi o posibilitate de civilizaţie unică », corespunzătoare aşezării sale geografice speciale, ca o insulă izolată între popoarele de alt neam. Căci migraţiunea slavă a avut drept consecinţă şi sfărâmarea continuităţii teritoriale traco-latine în părţile răsăritene ale imperiului, unde ţinuturi întinse au fost pierdute pentru romanitate prin aşezarea în masă a slavilor şi desnaţionalizarea populaţiei băştinaşe.

In Dacia fenomenul s-a petrecut tocmai invers, pentrucă, la venirea Slavilor, procesul de romanizare a fost mai înaintat, iar majoritatea Slavilor a fost împinsă înainte, peste Dunăre, în apropierea obiectivelor dorite, de mulţimea nerăbdătoare a celorlalte popoare barbare care urmau. Desigur că şi conformaţia terenului, podişul carpatic cu văile sale ferite şi pădurile sale întinse, a favorizat conservarea poporului român, care, în urma regresului de civilizaţie din ultimele decenii ale stăpânirii romane, revenind trep-

tat la stilul de viaţă rustică al tradiţiei sale ancestrale, s-a putut adapta mai uşor condiţiilor vitregi de existenţă creiate de noile împrejurări.

Căci, în faţa valurilor de năvălitori, populaţia din Dacia s-a retras şi ferit atât înăuntrul cetăţii naturale a munţilor cât şi a pădurilor imense dela deal şi şes, spre a reapare ca naţiune perfect unitară şi reocupa teritoriile pe care le-a deţinut, în momentul când aceste valuri s-au mai potolit şi o viaţă organizată a fost iarăşi posibilă.

Convieţuirea cu Slavii, ale căror prime triburi au apărut în Dacia după plecarea Goţilor şi convertirea la creştinism a populaţiei autohtone daco-romane, a avut loc în aceste locuri ferite, sub ameninţarea pericolului comun, reprezentat de năvălirile ce veneau dela Răsărit şi de stăpânirile pe care le aduceau.

Plătind dijma în natură, cerută de aceste stăpâniri străine, cele două populaţii producătoare, cea daco-romană şi cea slavă, s-au apropiat şi s-au influenţat reciproc, până când vitalitatea mai puternică a băştinaşilor s-a impus. Primind organizaţia ecle-

siastică dela Statul slavizat al Bulgarilor, care era pe cale să câştige, prin opera misionară a apostolilor Metodiu şi Ciril, întreg bazinul dunărean pentru creştinismul de rit ortodox, s-a ajuns şi la această treaptă a evoluţiei.

13.

Daco-Romanii, desăvârşindu-şi individualizarea etnică prin absorbţiunea completă a Slavilor conlocuitori, devenind Români, au reuşit chiar să dea viaţă unor restrânse înjghebări colective.

Aceste alcătuiri rudimentare, adaptate nevoilor locale şi stărilor patriarhale, se numeau cnezate, cele mici, iar voevodate, cele mai mari, compuse din unirea mai multor unităţi de prima categorie.

Limitându-se, de obiceiu în starea lor iniţială, la ţinuturi naturale nu prea extinse, şi populaţii nu prea numeroase, puse sub autoritatea unui conducător ales pentru a împărţi dreptatea în timp de pace şi a exercita comanda în timp de războiu, voevo-datele româneşti erau totuşi capabile să devină, ca şi regatele strămoşilor daci de odinioară, serioase formaţiuni de stat pe

bază autohtonă, în măsură să reprezinte şi să susţină interesele politice proprii ale unitarei regiuni geografice din jurul bastionului carpatic.

Dacă această evoluţie s-ar fi putut împlini, ar fi fost posibilă şi întronarea unei ordini bazată pe un echilibru firesc al factorilor naturali din bazinul dunărean.

14.

Căci întreaga istorie a Voevodatului Ţării Româneşti şi a Moldovei, continuatoarele directe ale acestor voevodate originare şi singurele alcătuiri de stat proprii poporului românesc, timp de mai multe secole, din veacul al XIII-lea până la mijlocul celui de al XIX-lea, este caracterizată tocmai prin tradiţia lor constantă de a elimina, în măsura posibilităţilor şi a împrejurărilor, impe-rialismele străine dela gurile Dunării, semănătoare de discordie şi provocatoare de nelinişti, turburări şi conflicte.

Astfel, în secolul al XlV-lea, chiar dela întemeiere, Voevodatele sunt constrânse să lupte atât în contra pretenţiilor de suzeranitate ale regatelor maghiar şi polon, ce-şi

dispută reciproc stăpânirea acestor regiuni, cât şi, în unire cu ele, sau, adeseori, singure, în contra stăpânirii tătare de peste Nistru, întâiu, şi pentru oprirea expansiunii turceşti peste Dunăre apoi. Slăbite însă de lupta neîncetată pe toate fronturile, de rivalităţile dinastice fomentate de vecini puţin prevăzători şi părăsite de creştini, Voevo-datele sunt silite să recunoască suzeranitatea turcească, pentru a relua lupta din nou sub Ştefan-cel-Mare, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, ca apărători ai civilizaţiei creştine la hotarul Dunării.

Atacate iarăşi pe la spate de vecinii lor creştini, prea egoişti ca să poată înţelege importanţa generală a misiunei pe care o îndeplineau cu atâtea sacrificii, Voevodatele au trebuit să se plece din nou puterii Semi-lunei, pentru ca, la sfârşitul secolului al XVI-lea, să înscrie acea scurtă şi tragică epopee reprezentată prin domnia de 8 ani a lui Mihai Viteazul (1593—1601). Ridi-cându-se, la rându-i, în contra imperiului Otoman şi reuşind să scuture prin victoriile dela Călugăreni şi Giurgiu suzeranitatea Porţii, aşteptat ca un liberator de

totalitatea popoarelor creştine din Balcani, Mihai Viteazul a fost silit să-şi îndrepte oştile în Ardeal, din cauză că Principele Andrei Bathory, reprezentantul tipic al egoismului aristrocratic maghiar, stăpân în ţară, voia să-l răstoarne.

Dealtfel, Domnii Ţării Româneşti au stăpânit în Ardeal, încă din anul 1366, cu titlul de feude: *a)* Ducatul Făgăraşului, care cuprindea cea mai mare parte a judeţului actual cu acest nume — afară de satele dela Nord de Olt, dar întinzându-se în N-Est în judeţul Târnava Mare; *b)* Amlaşul, cu cele opt sate dela Vest de Sibiu — inclusiv Săliştea — cedate la aceeaşi dată lui Vladislav, voevodul Ţării Româneşti. Aceste regiuni au fost sub stăpânirea domnilor munteni până la 1478, adică mai bine de o sută de ani. Dealtfel chiar Cetatea Bra-nului a fost în stăpânirea lui Mircea cel Bătrân şi a fiului său Mihail — între 1395— **1420.**

Pe de altă parte Ştefan cel Mare a obţinut dela Matei Corvin două cetăţi — Ciceiul (la răsărit de Dej) şi Cetatea de Baltă (cam pe la 1476). Aceste cetăţi aveau în jurul lor,

ca dependenţe, 60 de sate (aproape toate româneşti), adică aproape întregul comitat Solnoc Dobâca de mai târziu, şi o parte a comitatului Cojocna (judeţul Cluj de astăzi). La Vad — unul din aceste sate — Ştefan cel Mare întemeiază o episcopie ortodoxă pentru Românii din acea regiune. La 1529 Joan Zapolya cedează lui Petru Rareş 50 de sate în jurul Bistriţei — cu Rodna şi ţinutul minelor —, precum şi Unguraşul, cu 24 de sate. O parte din această întinsă stăpânire a fost pierdută la 1538, dar Rodna, Unguraşul şi Ciceiul rămân în stăpânirea moldovenilor până la 1561.

In aceeaşi situaţie s-au aflat şi domeniile Vinţul de Jos şi Vurpărul, din preajma Sibiului, cedate Domnilor Ţării Româneşti şi reluate de Voevodul Ardealului de mai multe ori în cursul primei jumătăţi a secolului XVI.

Cucerind Ardealul, a fost constrâns să ocupe apoi şi Moldova, deoarece imperialismul egoist al altui stat creştin îi ameninţa spatele în unire cu Turcii. Realizând astfel, pentru o clipă, după atâtea secole, unitatea teritorială firească a regiunii carpatice, în

formele dinastice ale organizaţiei de stat din acea vreme, Mihai Viteazul a fost răsturnat de conjuraţia straturilor aristocra-tice din Ardeal în unire cu ambiţiunile personale ale generalului imperial Basta. In faţa anarhiei care s-a lăţit imediat, deschizând drumul oştilor străine, ce reprezentau toate imperialismele epocii, dela Nord-Est, dela Sud şi dela Nord-Vest, împăratul dela Viena, pus în faţa situaţiei de a pierde orice posibilitate de a-şi valorifica pretenţiunile şi, pe deasupra, de a mai fi şi târît în conflictele neprevăzute pe care acest haos le putea provoca, s-a văzut constrâns să încredinţeze Voevodului Român, în unire cu generalul Basta, misiunea de a restabili situaţia şi a reîntrona ordinea. Căci numai Voevodul Român avea putinţa să redobândească Ardealul, stăpânirea lui fiind condiţionată de excluderea imixtiunilor străine, semănătoare de anarhie şi în voe-vodatele vecine, în Moldova şi Ţara Românească.

Misiunea lui Mihai s-a terminat însă în chip prematur şi tragic, prin asasinarea mi-şeleasc a Voevodului tocmai în clipa când

se pregătea, după câştigarea Ardealului, să pornească în Ţara Românească spre a completa opera începută aşa de promiţător. Actul sângeros şi necugetat care a împiedecat refacerea unităţii politice a teritoriilor dela gurile Dunării, prin unirea părţilor despărţite artificial, a dat neîntârziat roadele fatale.

Cele trei ţări au recăzut fulgerător sub suzeranitatea turcească, Polonii fiind înlăturaţi din Moldova, iar imperialii alungaţi din Ardealul rămas pradă anarhiei.

încercările de a reînvia, sub alte forme, cel puţin parţial, unitatea pierdută, dovedită ca necesară pentru reprimarea anarhiei şi salvgardarea intereselor comune, n-au avut succes. Nici măcar alianţa Braşovului cu Voevozii Radu Şerban şi Radu Mihnea, urmaşii în Scaun ai gloriosului Mihai, n-a putut înfrâna instinctele neîngrădite ale lui Gabriel Bathory, Principele Ardealului care, întruchipând mai vădit, în personalitatea sa grotescă, tendinţele sălbatece de stăpânire ale straturilor aristocratice din Transilvania, suprapuse ţării, a arătat rolul nefast şi ajutorul inconştient pe care l-au dat, prin în-

săşi existenţa lor, factorilor de descompunere veniţi din afară.

Iar eşecul suferit, este cu atât mai semnificativ, cu cât Braşovul, prin însăşi poziţia sa geografică, aproape în centrul teritorial al celor trei ţări, având legături strânse, de secole, atât cu Moldova cât şi cu Muntenia, de care era condiţionată însăşi buna sa stare, liniştea şi chiar existenţa sa, era din capul locului predestinat să reprezinte nevoile lor comune.

Insuccesul acestor încercări dovedeşte că, fără autoritatea domnului răpus, fără capacitatea sa de conducere şi, mai ales, fără puterile etnice româneşti pe care Mihai le însuma, o restabilire a ordinei naturale, expresie a interesului comun şi a condiţiilor autohtone de vieaţă, nu era posibilă.

In această lumină, scurta domnie a lui Mihai Viteazul desvălue, în peripeţiile dramatice ale furtunoasei sale vieţi, factorii care au împiedecat, în mod constant, evoluţia spre o normalizare şi consolidare a ordinei de stat în Ardeal şi, în consecinţă, în totalitatea unităţii carpatice, cât şi ceilalţi,

cari ar fi fost în stare să dea acestor regiuni stabilitatea şi echilibrul necesar. Căci de stările din Ardeal, centrul geografic şi poziţia dominantă a întregei regiuni, depindea siguranţa şi stabilitatea situaţiei politice la gurile Dunării. Fără Transilvania, era natural ca toate străduinţele celor două Voe-vodate, Muntenia şi Moldova, să rămână infructuoase, decăderea lor să devie inevitabilă şi, odată cu ea, terenul să se facă liber pentru declanşarea neîngrădită a tuturor imperialismelor care, din ciocnirea lor pe acest loc de întretăere, în mod fatal aveau să extindă conflictele şi în alte ţări.

Astfel că, dorinţa lui Mihai Viteazul de a-şi croi o stăpânire durabilă la gurile Dunării prin unirea Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti într-o puternică şi respectată organizaţie de stat, a împlinit în mod instinctiv una din cele mai înrădăcinate tendinţe ale întregii regiuni spre o unitate politică proprie şi a corespuns, în ţelurile ei ultime, interesului general, de a avea o ordine mai consolidată şi un echilibru mai stabil în bazinul dunărean.

15.

Predispoziţia aceasta înnăscută a poporului român de a servi tendinţele de unificare ale ţinuturilor carpatice în forme autonome de stat, se datoreşte caracterului său de autoh-tonie, identificării sale complete cu legile naturale ale regiunilor pe care le-a locuit.

O deprindere milenară cu mediul înconjurător i-a dat posibilitatea să i se adapteze în aşa măsură încât, absorbind si multe din elementele străine aduse de împrejurări, să-1 facă capabil de a-1 exprima instinctiv, în formele valabile ale unui stil de viaţă original.

Regăsindu-se atât în opera marilor săi conducători cât şi în comandamentele determinante ale vieţii sale de stat, acest instinct de autohtonie i-a fost atât de înrădăcinat, încât a condiţionat şi existenţa personalităţilor ce nu i-au mai aparţinut decât prin sânge. Intre acestea, figura lui Ioan Corvin de Huniade constitue un exemplu edificator.

Român curat prin origină, din ţinutul Hunedoarei, în Sud-Vestul Transilvaniei, fiu al lui Voicu, unul din acei păzitori de

graniţă înnobilaţi de regele Ungariei pentru faptele lor de arme, Ioan Corvin s-a desprins de neamul său tocmai prin pătrunderea sa în clasa nobilimii catolice maghiare. Integrat formelor suprapuse ale organizaţiei de stat, fiul său Matei va deveni chiar cel mai mare şi mai strălucit rege al Ungariei, promotorul şi ocrotitorul stilului cultural al renaşterii în această ţară.

Ioan Corvin însă rămâne, prin victoriile sale asupra Otomanilor, unul din cei mai mari eroi ai Creştinătăţii, a cărui faimă intrată în legendă a fost preamărită în poeziile populare ale diferitelor popoare.

Căci vitejia sa a menţinut Creştinătăţii hotarul Dunării, într-o epocă când strălucitul Bizanţ, « regina între cetăţi », şi-a încheiat glorioasa existenţă sub călcâiul de cuceritor neînvins al sultanului Mohamed al II-lea.

In ierarhia statului medieval maghiar, Ioan Corvin a urcat toate treptele: ca ban de Severin a clădit cetatea Timişoarei, spre a fi un centru strategic al sistemului defensiv în contra Turcilor; ca Voevod al Transilvaniei şi Comite al Secuilor, ca

COSTANTINO I. GENITO
STEFANO II. GENITO
COSTANTINO BASSARABA BRANCOVANI PRINCIPE DI VALACHIA DECOLAT IN COSTANTINOP. MDCCXI
BIDOLFO III. GENITO
MATTIAS III. GENITO

CONSTANTIN
BRÂNCOVEANU

Domnul Ţării Româneşti (1688-1714). Ctitor de biserici româneşti în Transilvania.

regent şi comandant suprem al Ungariei, a ajuns persoana cea mai proeminentă în stat a epocii.

Cu toate acestea, depăşind orizontul fixat al mediului străin în care s-a încadrat si al

demnităţilor sale oficiale, ascultând de sigur porunca tainică a sângelui înnăscut, a încercat, ca şi Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, marii Domni de mai târziu ai Voevodatelor Româneşti, să dea bastionului carpatic, în toată întinderea sa, posibilitatea unei acţiuni unitare proprii, prin impunerea unor legături mai strânse între cele 3 ţări, Ardealul, Muntenia şi Moldova, pentru ca împreună, să poată constitui un factor de mai multă stabilitate la gurile Dunării. Aşa încât, cu toate meritele pe care şi le-a câştigat, Ioan Corvin a trebuit să suporte duşmănia aceloraşi factori care, după un secol şi jumătate, au provocat, prin uneltirile lor, răsturnarea stăpânirii lui Mihai Viteazul în Ardeal.

Sub imperiul unei legi a fatalităţii, straturile aristocratice ale regatului apostolic maghiar l-au silit şi pe Ioan Corvin, pen-trucă personalitatea sa îi depăşise şi pla-

nurile sale constructive, întemeiate pe realităţile autohtone, nu se potriveau misiunii istorice pe care însăşi artificialitatea statului ce i-a creat le-o hărăzise, să părăsească demnităţile pe care le deţinea. Numai într-un moment de suprem şi iminent pericol pentru toată lumea creştină, puterile aristocratice i-au îngăduit să reia comanda, pentru a muri victorios, apărând cetatea Belgradului.

În două momente istorice de răscruce se definesc astfel tendinţele şi rosturile pe care cei doi factori determinanţi le-au avut, prin antagonismul lor constant, în evoluţia atât de dramatică din trecutul unităţii geografice a regiunii carpatice.

De o parte, ca o expresie a realităţilor autohtone, poporul românesc, de altă parte straturile privilegiate înstăpânite peste Ardeal, zădărnicind orice consolidare a situaţiei prin opoziţia lor îndărătnică, atât în contra încercărilor de regrupare a ţărilor în unitatea geografică naturală a regiunii,cât şi împotriva unei evoluţii interne firești spre un regim de mai multă echitate socială şi mai largă îndreptăţire etnică şi politică. Căci fiecare

din aceşti factori era supus legilor inerente cauzelor care l-au creat.

Poporul românesc urma calea evoluţiei normale, conform destinului istoric care 1-a aşezat, din vechime, în aceste părţi.

Straturile aristocratice suprapuse, pe al lor, condiţionat de împrejurările care le-au înstăpânit în ţinuturile din stânga Tisei până în Carpaţi.

Am cunoscut factorii şi împrejurările istorice ale epocii când s-a constituit statul maghiar în formele pe care i le-a dat întemeietorul său, Ştefan I cel Sfânt, primul rege apostolic, sub care a început şi stabilizarea stăpânirii acestui stat în Ardeal. Am văzut de asemenea cum însăşi existenta si întin-derea teritorială a creaţiunii sale a fost condiţionată de structura aristocratică şi de caracterul misionar catolic al statului, ambele concretizate în teoria constituţională a « Sfintei Coroane », precum şi transformarea treptată a acestui organism de stat într-o federaţie de straturi privilegiate, emancipate tot mai mult de autoritatea centrală a coroanei.

Urmează să examinăm deci urmările, în desfăşurarea lor în timp, pe care structura privilegială şi caracterul misionar al statului l-au avut în ţinuturile româneşti din stânga Tisei, înglobate succesiv regatului medieval maghiar.

16.

Poporul românesc a ajuns în atingere cu cel maghiar mai de mult, încă din epoca aşezării Ungurilor în Panonia.

După cum arată cel mai vechiu izvor istoric, cronicarul anonim, preţuit, din nou, de ştiinţa maghiară, ce-i laudă astăzi opera ca « una din creaţiunile cele mai armonioase ale istoriografiei latine medievale», dovedind « reflecţiune metodică şi profunzime de cunoştinţe », tocmai în părţile referitoare la venirea Ungurilor în Panonia, generalii lui Arpad au dus lupte victorioase cu diferite voevodate româno-slave în regiunile din stânga Tisei, în Bihor, în Transilvania şi în Banat. Este de sigur vorba de unele incursiuni pe care triburile maghiare le-au întreprins, pe cont propriu, în aceste părţi, după cum le-au făcut adesea şi în alte regiuni.

Consecinţa acestor acţiuni nu putea fi decât, în cel mai bun caz, o şubredă dominaţie nominală în felul celeia pe care au înstăpânit-o şi alte popoare năvălitoare, înaintea lor, fără a altera prea mult, prin aceasta, formele de viaţă colectivă ale localnicilor.

De abia acţiunea de penetraţiune începută de noua organizare de stat a regelui Ştefan I a lăsat urme durabile şi a produs perturbări.

Din această cauză, penetraţiunea s-a făcut mult mai greu şi, întâmpinând rezistenţe serioase, a durat două secole, dela începutul veacului al Xl-lea până la începutul celui de al XIII-lea.

Din vremea regelui Ştefan I însă s-a pus temelia viitoarei stăpâniri, prin supunerea regiunilor nord-estice din valea Someşului, care constituiau cea mai largă cale de penetraţiune, din Apus, în Ardeal.

La sfârşitul secolului, sub Domnia regelui Ladislau I, s-a putut forţa şi cealaltă cale apuseană de penetraţiune în Ardeal, supunându-se valea Mureşului şi a Târnavei Mici. Ca un simbol vădit al noii stăpâniri, s-a întemeiat, atunci, la Alba Iulia episcopatul catolic al Transilvaniei.

In secolul al XII-lea s-au supus regiunile din centrul Ardealului şi valea Oltului, pentru ca deabia la începutul secolului al XIII-lea să fie înglobată şi Ţara Bârsei, prin conferirea ei Ordinului Cavalerilor Teutoni.

17.

Noua stăpânire a intenţionat să organizeze teritoriul supus într-un fel asemănător cu cel din Ungaria Panonică, suprapunând astfel, în teritoriile dela stânga Tisei, formelor populare ale cnezatelor şi voevodatelor româneşti, unităţile teritoriale ale comitatelor regale.

Prin aceste forme de organizare s-au produs schimbări profunde în stările existente. Vechii conducători ai populaţiei autohtone, cnejii şi voevozii, au devenit judecători săteşti şi organe executive ajutătoare ale noilor demnitari regali. Din această situaţie cobo-rîtă ei au putut totuşi, dacă primeau religia catolică, să se ridice şi să-şi croiască chiar o stare economică favorizată, prin însuşirea celor mai bune părţi din proprietăţile indivize de pământ, de până atunci.

Căci, odată cu înscăunarea noii stăpâniri, populaţia autohtonă a ajuns într-o stare de-

pendentă, totalitatea pământurilor fiind considerată, de drept, ca proprietate regală, lăsată numai în posesiunea vechilor deţinători. Astfel s-a pregătit desprinderea treptată a clasei autohtone de conducători din comunitatea lor naţională, prin înobilare şi dona-ţiuni de moşii, donaţiunile regale mobilând şi conferind beneficiarilor totalitatea drepturilor şi puterilor asupra teritoriului primit.

De aceste favoruri beneficiau, cu precădere, organele bisericii catolice. Pe lângă ele, din cauza numărului redus al noilor stăpâ-nitori, s-a făcut un larg apel şi la o mulţime de elemente străine, unora cedându-li-se întregi regiuni în stăpânire autonomă, «calitatea de oaspeţi» atribuită străinilor, dând organizaţiilor lor colective putinţa să beneficieze de drepturile nobiliare de proprietate într-un fel asemănător celuia folosit, în mod individual, de ceilalţi beneficiari nobili ai donaţiunilor.

Saşii, aşezaţi în grupuri compacte, în centrul şi sud-vestul Transilvaniei, au fost asemenea colonişti, veniţi din Germania, în a doua jumătatea secolului al XII-lea şi la începutul

celui de al XIII-lea, fiind atraşi de situaţia privilegiată ce li se oferea; iar Secuii au fost, probabil, resturile unei populaţii mongolice refugiată şi colonizată cu privilegii speciale, grănicereşti, la hotarele răsăritene ale ţării.

Toate măsurile luate n-au putut totuşi suplini numărul prea redus al noilor stăpâ-nitori. Din această cauză, în multe părţi, vechile organizaţii de formă populară ale populaţiei băştinaşe s-au menţinut încă timp îndelungat, iar rănile cauzate blocului etnic unitar al populaţiei autohtone româneşti n-au putut căpăta o extensiune catastrofală.

Căci, după cum se vede, penetraţiunea stăpânirii maghiare în regiunile dela stânga Tisei, a avut caracterul unei adevărate deposedări, pentru a se înălţa, pe ruinile stărilor găsite, noua ordine de stat condiţionată, în structura sa, de felul de proprietate al pământului, iar toţi cei care n-aveau proprietăţi nobiliare conferite de rege sub o formă oarecare, nu făceau parte din straturile privilegiate şi erau deci scoşi, prin chiar acest fapt, din cadrele comunităţii de stat.

In puţinele documente păstrate din epoca anterioară marei invaziuni tătare dela 1241,

care a devastat şi distrus «totalitatea regiunilor până la Tisa », în majoritatea cazurilor, când se aminteşte de Români, se face aceasta spre a se rupe o parte din proprietăţile lor indivize şi a se conferi, prin donaţiune regală, membrilor uneia din cele trei categorii de straturi privilegiate.

Căci, încă din această epocă, se pregăteşte forma de stat pe care evoluţia o va da ţinuturilor din stânga Tisei, chiar în cadrul statului medieval maghiar, printr-o unire a celor trei feluri de straturi privilegiate, constituite în baza celor trei categorii de drept privilegial, în trei circumscripţii teritoriale deosebite: nobilii şi organizaţiunile eclesiastice în regiunile dela Nord, Centru şi Apus, Saşii în cele dela Sud, Centru şi Nord-Est, şi, între ele, la hotarul Nord-Estic al Transilvaniei, Secuii.

Legătura slabă cu regatul medieval maghiar, datorită situaţiei geografice excentrice a acestor regiuni, a împiedecat contopirea lor deplină cu restul ţării şi a îndreptat, chiar, noile forme suprapuse ale organizaţiei de stat, create din graţia regală, spre o diferenţiere într-un particularism politic propriu condi-ţiunilor naturale ale locului, adesea chiar în

opoziție făţișă faţă de îndepărtata autoritate centrală.

Acest particularism firesc s-a impus şi coroanei, silind-o, sub influenţa creaţiunilor politice autohtone de dinainte de înstăpânire, să dea conducerea acestor regiuni unui demnitar special, numit Voevod. Iar Voevozii Transilvaniei, cu toate că erau demnitari regali şi adesea chiar fiii suveranului, îşi exercitau atribuţiunile peste un teritoriu ce ajungea chiar până la Tisa, «în direcţiuni de multe ori ostile puterii regale», răsvrătin-du-se, ca să le stăpânească după bunul lor plac, dăruind moşii oamenilor lor de încredere şi nerespectând autonomiile stabilite în privilegiile regale.

Intr-un fel paralel s-au desvoltat şi straturile privilegiate din aceste regiuni, folo-sindu-se de mişcarea generală spre o autonomie tot mai largă a factorilor feudali, declanşată în tot regatul maghiar în urma invaziei tătare, când regii au fost siliţi, prin donaţiuni cât mai multe şi mai mari din domeniul lor, să-şi reducă însăşi temelia puterii, spre a câştiga ajutorul tuturor organelor de stat la refacerea ţării.

In anul 1291 straturile privilegiate din aceste regiuni au reuşit deci să obţie pentru prima oară convocarea unei diete proprii, ardelene, la care au mai luat parte şi Românii, alături de Nobili, Secui şi Saşi, cu scopul de a discuta îndreptarea stărilor existente. Din cauza ruinelor lăsate de invazia tătară, chiar şi straturile privilegiate au fost constrânse să accepte orice concurs şi să recunoască, spre a putea îndrepta lucrurile, vechile organizaţiuni populare ale Românilor.

Căci, sub construcţia şubredă a statului de privilegii se menţinea realitatea etnică a poporului băştinaş ce era aşa de considerabilă, încât avea putinţa să asimileze, trecând peste toate piedecile pe care ordinea privile-gială i le opunea, chiar şi pe Unguri şi pe Saşi, amenințând astfel însăşi caracterul apostolic al regatului. Papa Grigore al IX-lea s-a văzut, din această cauză, silit să intervie în anul 1234, la regele junior, viitorul Bela al IV-lea, «în interesul acelor Unguri şi Germani din regatul Ungariei, care fă-cându-se un popor cu Valahii, deopotrivă cu ei dispreţuiau pe episcopul catolic al

Cumaniei, primind sfintele taine dela nişte pseudo-episcopi care ţineau ritul Grecilor ».

A fost deci firesc ca încercările regatului maghiar ca să-şi extindă stăpânirea, suprapunând aceiaşi ordine privilegială, şi la Sud de Carpaţi, să dea greş, pentru că aci voe-vodatele şi cnezatele româneşti ajunseseră, prin unirea lor sub dominaţia nominală a popoarelor barbare învecinate, a Pecenegilor, Cumanilor şi mai ales a Tătarilor, la destulă consistenţă pentru a putea ţine piept cu succes tentativelor de acest fel şi a întemeia, pe fundamente etnice naturale, o viaţă proprie de stat, al cărei rol la apărarea hotarului Dunării s-a manifestat, în istoria Moldovei şi Ţării Româneşti, din secolele următoare, în felul arătat.

In regatul medieval maghiar însă, dimpotrivă, şubreda temelie etnică a silit pe regi, spre a da totuşi organizaţiei privile-giale de stat mai multă vigoare, să cedeze întregi teritorii din interiorul ţării atât unor populaţii mongolice înrudite, cum au fost de pildă Cumanii, şi să abandoneze mari latifundii în mâinile câtorva care, reuşind

să se ridice deasupra celorlalţi privilegiaţi, s-au constituit într-o clasă aparte de magnaţi.

In contra atotputerniciei acestor magnaţi, deoarece autoritatea regală nu mai avea puterea să le apere privilegiile, s-au organizat ceilalţi nobili, uzurpând şi însuşindu-şi drepturile şi veniturile pe care le avuseseră până atunci din încredinţarea regelui. Astfel s-au constituit, pe tot întinsul regatului, «comitatele nobiliare», ca o federaţie a unor grupuri de privilegiaţi suprapuşi diferitelor regiuni, monopolizând pentru adunările acestor oligarhii locale, aşa numitele adunări comitatense, toate atribuţiunile Statului.

Prin această evoluţie s-a împărţit definitiv populaţia ţării în două categorii separate şi înduşmănite, de o parte privilegiaţii de toate categoriile, formând statul, de altă parte marea mulţime muncitoare şi apăsată, pusă în afară de cadrele Statului şi depinzând numai de bunăvoinţa stăpânului său local, a fost coborîtă din situaţia de atârnare pe care o avea faţă de rege prin intermediul categoriilor intermediare de privilegiaţi, în

aceea de serbie propriu zisă, supusă direct şi exclusiv domnului său de pământ.

Dinastia angevină, întronată în Ungaria, după stingerea Arpadienilor, cu ajutorul efectiv al papalităţii şi venită din mediul cavaleriei internaţionale produs de cruciate, n-a avut nici intenţia, nici înţelegerea şi nici putinţa de a îndrepta această situaţie. Dimpotrivă, ea a mai înăsprit caracterul confesional catolic al Statului, aşa încât situaţia Românilor ortodocşi a devenit tot mai grea.

Ca o consecinţă imediată a acestor stări schimbate s-a produs răscoala Voevodului Bogdan din Maramureş, silit să-şi părăsească ţara de baştină, spre a întemeia, împreună cu credincioşii săi, în formele de organizare cunoscute, Voevodatul de sine stătător al Moldovei.

Regalitatea angevină, cu toate că nu concepea Statul pe temelii naţionale, ci numai ca o confederaţie de privilegiaţi şi luptători, se îndrepta totuşi, prin caracterul său confesional, în primul rând împotriva marei mulţimi a Românilor supuşi. Pentru formele lor de organizare tradiţională, noua

dinastie nu putea avea niciun fel de înţelegere, cel mult dacă putea admite, ca un mijloc de apărare în contra Turcilor, existenţa acelor scaune româneşti în apropiere de hotarul Dunării. Din mijlocul acestora s-a ridicat, mai târziu, figura binecunoscută a lui Ioan Corvin.

Stabilităţii tot mai şubrede în interior îi corespundea însă o tendinţă aventuroasă de expansiune în exterior, cauzată şi favorizată de revendicările dinastice ale regilor. Din această cauză, regatul medieval maghiar a dus războaie ofensive aproape împotriva tuturor vecinilor săi, din Neapole şi Veneţia până în Lituania şi Polonia, din Boemia şi Austria până în Moldova, Ţara Românească şi Peninsula Balcanică, slăbind, prin acest anarhic imperialism dinastic, inerent caracterului anaţional al statului, puterea de rezistenţă a ţărilor din calea Imperiului Otoman; astfel, în mod inconştient, a ajutat progresele ameninţătoare ale Turcilor pentru întreaga creştinătate şi a pregătit chiar, fără să vrea, prăbuşirea de mai târziu a propriei lor ţări, în lupta dela Mohaci (1526).

Departe deci de a fi îndeplinit misiunea istorică pentru care regatul apostolic fusese creat, anume de a constitui, în basinul dunărean, un bastion al civilizaţiei creştine în contra năvălirilor, statul medieval maghiar a fost numai un element de nelinişte care, dezorganizând Europa centrală, atât prin imperialismul său extrem cât şi prin slăbiciunea sa internă, datorită siluirii condiţiunilor adevărate şi realităţilor etnice existente, printr-o ordine constituţională şi ierarhie socială în flagrantă nepotrivire şi contrazicere cu stările naturale date, a deschis chiar, într-un moment de tragică încercare pentru întreaga civilizaţie occidentală, calea acestor năvăliri spre inima Europei.

Instabilitatea regatului medieval maghiar a crescut în ultimul secol dinaintea prăbuşirii, atât prin repetatele lupte şi frământări pentru ocuparea tronului cât şi, mai ales, prin înfiinţarea oştilor de mercenari care, eliberând straturile privilegiate, stăpâne în stat, şi de ultima obligaţie faţă de comunitate, le-a îndreptat spre acel egoism strâmt şi feroce, concentrat în dorinţa de a-şi asigura cât mai multe beneficii şi de a

HORIA

Conducătorul Românilor în răscoala din 1784, tras pe roată de Unguri, la Alba-Iulia, în 1785.

exploata cât mai neîngrădit populaţia ce le era supusă şi dată în completă stăpânire.

Nu este deci de mirare că, în asemenea condiţiuni, regatul apostolic maghiar, cu toată întinderea sa teritorială considerabilă, a trebuit să se prăbuşească în faţa atacului otoman, în vreme ce state mult mai mici şi mai expuse, ca Moldova şi Ţara Românească, au reuşit să i se împotrivească şi să-şi păstreze chiar fiinţa proprie.

18.

Mentalitatea straturilor sale privilegiate atinsese, într-adevăr, o limită insuportabilă pentru menţinerea oricărei organizaţiuni colective.

Doi martori italieni contemporani au caracterizat, în forme drastice şi concludente, mentalitatea straturilor privilegiate. Unul, Massaro, descriind pe conducătorii ţării din acea vreme, afirmă «că nu există nedreptate sau ignominie pe care ei să n-o facă, dacă li se dau bani »; iar celălalt, Burgio, spunea că, « dacă Ungaria ar putea fi salvată din vârtejul primejdiei turceşti pentru un preţ de trei fiorini, nu s-ar găsi în toată

ţara trei oameni gata să facă acest sacrificiu ».

Mai elocvente însă decât toate mărturiile, grăiesc evenimentele care au premers catastrofei dela Mohacs.

începutul descompunerii statului s-a manifestat, în Ardeal, din anul 1437, unde persecuţiunile religioase au reînceput sub domnia lui Sigismund de Luxemburg, atunci când episcopul Transilvaniei, George Lepeş, a încercat să impună cu forţa darea de cult, zecimea, şi populaţiunilor de altă confesiune. Populaţia ţărănească, compusă din Români, cărora li s-au mai adăugat şi Secui şi Unguri nedreptăţiţi, s-a revoltat, adunându-se într-un lagăr fortificat, pe muntele Bobâlna, pentru a obţine satisfacerea plângerilor.

Armata nobilimii, condusă de Voevodul Ardealului, fiind înfrântă, a fost silită să înceapă tratative de împăcare şi să încheie, la 7 Iunie 1437, tratatul dela Cluj-Mână-ştur, prin care straturile renunţau la judecăţile patrimoniale, la încasarea unei dări ce-i fusese concesionată în 1351 şi la majoritatea robotelor şi prestaţiilor pe care supuşii erau siliţi să le facă domnilor de pă-

mânt; ţărănimea urma să fie considerată, conform acestei înţelegeri, ca un strat deosebit, cu dreptul de a-şi alege ca apărători ai intereselor sale proprii anumiţi căpitani, a căror persoană trebuia să fie respectată ca inviolabilă.

Cum executarea acestui tratat echivala cu o completă răsturnare a stărilor existente, straturile privilegiate, şi anume nobilii, deputaţii Saşilor şi Cornitele Secuilor, s-au adunat, sub prezidenţia Vice-Voevodului Ardealului, chiar în luna Septemvrie a aceluiaşi an, în localitatea Copâlna, încheind o alianţă prin care se obligau să-şi dea ajutor reciproc în contra oricărui adversar şi să facă intervenţii comune la rege, când acesta ar comite vreo nedreptate faţă de una din cele trei « naţiuni ».

Este pentru prima oară când straturile privilegiate din Ardeal îşi arogă titlul de « naţiuni». Termenul urmează a se înţelege în sensul restrâns al constituţiei privilegiale şi nu în sensul etnic, obişnuit în lumea întreagă.

Una din cele mai conştient intenţionate şi mai stăruitor repetate confuzii, folosite de ştiinţa şi istoriografia maghiară, spre a da o perspectivă falsă stărilor din Ardeal, este

înţelesul naţional ce-i era cu totul străin, pe care-1 atribue acestei noţiuni; cum termenul va reveni neîncetat pentrucă indică un fenomen ce constitue însăşi temelia organizaţiei istorice de stat a Transilvaniei, precizarea conţinutului său în acest sens este absolut necesară.

Alianţa aceasta, o adevărată confederaţiune separatistă, se intitula «Unio trium na-tionum » şi concretiza vechile tendinţe par-ticulariste ale straturilor privilegiate din Ardeal ; ea documenta şi intenţiunea lor nelimitată de a monopoliza complet, exclusiv pe seama lor, chiar şi în contra suveranului legitim, stăpânirea ţării, precum şi hotă-rîrea de a menţine neştirbite toate beneficiile excepţionale, pe care situaţia privilegiată li le-a dat. Autoritatea regală a fost astfel din nou slăbită, iar majoritatea locuitorilor şi mai crunt aservită.

Fără ajutorul armat însă al straturilor privilegiate din Ungaria Panonică, « Uniunea » nu s-ar fi putut impune, pentrucă ostile ei, atâta timp cât au luptat singure, au fost înfrânte de cele ale populaţiei băştinaşe. După biruinţa câştigată cu ajutor străin,

s-au pornit groaznice persecuţiuni în contra ţărănimii care a fost, de fapt, din această vreme, legată de pământ.

Numai completa abdicare a regalităţii dela funcţiunile şi atribuţiunile de arbitru ce-i incumbau, a făcut posibilă deslănţuirea acestui adevărat război civil, cu urmări atât de fatale în viitor, atât pentru autoritatea regalităţii cât şi pentru existenţa statului.

« Uniunea celor trei naţiuni » s-a încheiat cu un scop intern bine precizat, acapararea puterii şi stăpânirii exclusive în stat, iar nu, cum s-a afirmat adesea, ca un mijloc de apărare în contra pericolului extern, reprezentat de Turci. Dovadă că, reînnoirea acestei uniuni s-a făcut cu acelaşi scop, în anul 1459 la Mediaş, şi anume de a apăra « libertăţile » straturilor privilegiate, de va fi nevoie şi cu armele, împotriva regelui Matei Corvin, care voia să-şi restabilească autoritatea, înfrânând, cu dreptate, orice act de samavolnicie comis de privilegiaţi. Matei Corvin intenţiona chiar să consolideze organismul statului printr-o mai dreaptă repartiţie a sarcinilor, suprimând scutirile nobilimii şi ale clerului, prin introducerea unui impozit general agricol.

Răscoala din anul 1467, repede înăbuşită, a celor trei straturi privilegiate ardelene, legate prin acest tratat mutual de asistenţă, a desvăluit îndrăsneala intenţiunilor lor, care — încă de atunci — urmăreau emanciparea lor completă de autoritatea regală, chiar cu preţul desmembrării statului.

Cu această ocazie apar şi alţi termeni ce vor stăpâni vieaţa publică a Transilvaniei din secolele următoare şi vor constitui un nou prilej de confuzie, atribuindu-li-se înţelesuri deosebite de cele pe care le aveau în realitate. Căci, pentru acţiunea aceasta de acaparare totală a puterii în stat, în interesul lor egoist de clasă, straturile privilegiate ardelene au folosit şi vor folosi răsunătoarea formulă « a luptei pentru menţinerea libertăţilor în contra asupririi », înţelegând prin « libertate », posibilitatea nestânjenită de abuzuri, iar prin «asuprire» orice încercare de restabilire a ordinei în organizaţia de stat.

Pretinsa libertate, urmărită de « Uniunea celor trei naţiuni » s-a manifestat, în Ardeal, de o parte, în asuprirea sângeroasă a populaţiei dependente, a ţăranilor români, iar de altă parte în acte de trădare faţă de rege şi

ţară. Groaznica şi neomeneasca lor sălbăticie împotriva ţăranilor s-a arătat cu prilejul răscoalei lui Dozsa, iar actele de trădare au provocat dezastrul dela Mohacs şi prăbuşirea regatului apostolic maghiar. Aceste două evenimente sunt semnificative, condiţionând întreaga evoluţie ulterioară.

Răscoala ţăranilor sub Dozsa a luat naştere dintr-o mişcare de cruciată.

Giovani Medici, fiul lui Lorenzo Magnificul, fiind ales, în anul 1513, Papă, sub numele de Leon al X-lea, a conferit, spre a-1 împăca, lui Thomas Bakocz, arhiepiscopul Ungariei, care dorise pentru el Scaunul Pontifical, demnitatea de legat apostolic pentru tot Sud-Estul European şi competinţe foarte întinse spre a organiza o cruciată împotriva Turcilor. Bula papală, publicată de sărbătorile Paştelui din acelaşi an, promiţând cruciaţilor, în afară de iertarea păcatelor, eliberarea din iobăgie şi deplina libertate personală şi de proprietate şi pentru familiile lor rămase acasă, a avut un răsunet nemaipomenit, atrăgând în lagărele cruciaţilor mulţimi nenumărate de ţărani, dornici să scape de asupririle stăpânilor lor.

Deoarece nobilimea sabota acţiunea, legatul papal a încredinţat comanda acestor mulţimi lui George Dozsa, un om de rând care se distinsese în luptele în contra Turcilor.

Straturile privilegiate înfricoşate însă de amploarea mişcării, au început să prindă pe ţăranii cari se înrolau, şi să le aplice pedepse crude, provocând astfel o agitaţie nemaipomenită în lagărele cruciaţilor; ca răspuns, grupe numeroase, cu Dozsa în frunte, au şi început expediţii de răzbunare.

Armata nobiliară sub Ştefan Bathory, cornitele Timişoarei, învingând o parte a cruciaţilor, a comis atâtea cruzimi, mutilând pe cei învinşi şi trimiţându-i aşa acasă, încât a provocat o răscoală generală a ţăranilor. Armate de răsculaţi s-au format în toate părţile; una formată din Români, a fost învinsă la Oradea; mulţi au fost siliţi să fugă în Maramureş şi să emigreze de aci în Moldova şi Polonia. Dozsa, cu armata principală, reuşind în cele din urmă să sfărâme armata nobilimei, a conceput planul unei reforme radicale a Statului, printr-o împărţire a pământurilor şi desfiinţarea privilegiilor straturilor suprapuse.

Intre timp, sub conducerea lui Ioan Za-polya, Voevodul Ardealului, armata celor trei straturi privilegiate reuşind, după lupte sângeroase, să reprime mişcarea din ţara lor, s-a îndreptat, la cererea lui Ştefan Ver-boczi, şi împotriva lui Dozsa, nimicind principala armată a răsculaţilor în faţa Timişoarei.

Răzbunarea care a urmat a întrecut orice închipuire, desvăluind toată furia nestăpânită a celor ce se văzuseră ameninţaţi, pentru un moment, în stăpânirea lor privilegiată . Cruciaţii urmăriţi în toate părţile, şi reveniţi acasă, au fost schingiuiţi, mutilaţi şi însemnaţi cu fierul roşu. Dozsa, «regele Kuruţilor», cum a fost numit în batjocură, după 40 de zile de temniţă şi de foame, a fost urcat pe un tron de fier înroşit cu o coroană de fier înroşită pe cap, iar tovarăşii lui au fost siliţi să înghită carnea ruptă cu cleştele înroşit din trupul celuia ce se prăjea de viu.

Groaza contemporanilor, obişnuiţi totuşi cu multe cruzimi, în acea epocă de tranziţie, dela începutul secolului al XVI-lea, a fost atât de mare în faţa acestui nemaipomenit spectacol, încât s-a răspândit legenda că

Voevodului Zapolya i-a pierit vederea în faţa sfintelor daruri din timpul slujbei religioase, şi că de abia după 2 ani, rugăminţile pioase ale mamei şi surorei sale l-ar fi izbăvit de pedeapsa cerească.

Straturile privilegiate însă l-au considerat ca pe salvatorul lor, discutând, în adunările lor comitatense, ridicarea sa pe tronul regal.

In acelaşi timp, au făcut neîntârziat totul pentru a da un caracter definitiv situaţiei excepţionale, câştigată prin acţiunea lor sângeroasă.

In acest scop, considerând că pedepsirea populaţiei răsculate trebue să fie extinsă şi asupra urmaşilor, pentru ca nicio încercare de răsturnare a stăpânirii lor să nu se mai poată repeta, dieta a legiferat legarea de drept şi definitivă a ţăranilor de pământ sub stăpânirea perpetuă a domnilor. Iar spre a da şi mai multă siguranţă stăpânirii lor de clasă, a interzis ţăranilor, sub aspre pedepse, portul armelor. De pildă, dacă un ţăran va fi găsit cu o puşcă în mână, să i se taie mâna dreaptă.

Ne satisfăcute, — în nestăpânita lor sete de răzbunare şi în neîngrădita lor dorinţă de stăpânire, — numai cu nişte simple hotărîri

ale dietei, straturile au adoptat, pentru a da o şi mai mare garanţie de stabilitate privilegiilor lor de clasă, un codice complet de legi, renumitul « Opus tripartitum » al protono-tarului Ştefan Verboczi, ruda şi sfătuitorul, din timpul răscoalei, al Voevodului Zapolya.

Codicele lui Verboczi, asemănător celor mai sângeroase şi mai crunte legiuiri din antichitate, a definit, într-un amplu sistem de paragrafe, dreptul consuetudinal în interpretarea pe care i-au dat-o straturile privilegiate sub stăpânirea dorinţii lor de răzbunare.

In el s-a expus teoria constituţională a « Sfintei Coroane », chiar în ajunul prăbuşirii ţării, stabilindu-se că «esenţa statului o constitue libertatea nobilimii», faţă de care mulţimea populaţiei neprivilegiate, nefăcând parte din stat, rămâne o plebe mizerabilă si plătitoare » condamnată la « mera et perpetua servitute ».

19.

« Opus tripartitum » a constituit îndreptarul juridic şi temelia constituţională a Transilvaniei în epocele care au urmat.

totală lipsă de scrupul şi de respect faţă de interesele generale, de care a dat dovadă şi în cursul luptei dela Mohacs.

Prin trimisul său la Constantinopol, Jero-nim Lasczky, nu s-a dat îndărăt să se ofere, pe el şi ţara pe care o râvnea, stăpânirii sultanului, asigurându-l că va fi prietenul său şi duşmanul adversarilor săi, obligân-du-se să plătească un tribut în bani şi să garanteze, prin ostateci, atât completa sa supunere faţă de sultan, suzeranul său, cât şi libera trecere a oştilor turceşti prin ţara sa.

Căci Turcii, după cum au spus-o făţiş generalului Habordansky, trimisul lui Ferdinand, celălalt competitor, considerau Ungaria ca aparţinându-le: « Acolo unde a pus piciorul calul sultanului, acolo se găseşte stăpânirea noastră. Noi am distrus pe regele Ungariei, regatul său este deacum în mâinile noastre, iar noi putem să-l păstrăm sau să-l dăm cui ne va place. Stăpânul tău nu va putea fi rege al Ungariei decât în ziua în care îl vom încorona noi ».

Pentru purtarea sa lipsită de ruşine şi de credinţă, Zapolya a fost chiar excomunicat printr-o bulă papală. Cu toate umilinţele şi

trădările comise, lichidarea totală a statului ungar, pregătită şi cauzată tocmai prin această atitudine interesată şi egoistă a straturilor conducătoare care l-au întruchipat, n-a întârziat însă să se producă. In anul 1540 Soliman a ocupat din nou *Buda* şi, întinzând stăpânirea turcească în centrul Europei, a transformat câmpia panonică în paşalâc turcesc; la scurt interval a urmat şi ocuparea Banatului, prin cucerirea, în anul 1551, a Timişoarei, cetatea zidită cu un secol înainte de Ioan Corvin pentru a constitui un bastion în contra pericolului turcesc. *Numirea lui Verboczy, ca judecător suprem al creştinilor din Buda, în cadrul stăpânirii turceşti, este semnificativă pentru rolul pe care straturile privilegiate, conduse de Ioan Zapolya, l-au jucat în această tragedie, iar Pacea dela Adrianopol din 1568 a confirmat şi printr-un act public de drept internaţional lichidarea statului medieval maghiar, recunoscând atât stăpânirea turcească directă în Ungaria centrală cât şi suzeranitatea sultanului asupra tuturor teritoriilor ce aparţinuseră acestui stat; ambii competitori creştini la moştenirea coroanei, atât împăratul Maxi-*

milian II, urmaşul părintelui său Ferdinand I, cât şi Ioan Sigismund Zapolya, Principele Transilvaniei, fiul Voevodului Ioan Zapolya de tristă amintire, plăteau tribut Porţii pentru teritoriile care le-au mai rămas din împărţirea « *Regatului Apostolic* ».

Catastrofala dispariţie a regatului medieval maghiar a dovedit imposibilitatea reunirii regiunilor deosebite ale bazinului dunărean într-o formă privilegială de Stat, deoarece, contrar intenţiunilor factorilor dominanţi care într-un moment istoric au favorizat-o şi susţinut-o, nu s-a putut obţine stabilitatea şi echilibrul dorit în aceste părţi, necesare liniştitei desvoltări a civilizaţiei europene.

Dimpotrivă, în loc de a fi constituit un element pozitiv în grandioasa operă de reconstrucţie a evului mediu, Statul maghiar s-a dovedit a fi fost, în tot cursul existenţii sale istorice, un factor de slăbiciune a întregului sistem politic şi de permanentă ameninţare pentru vecinii săi, şi, în genere, pentru siguranţa lumii occidentale.

Instabilitatea internă tot mai accentuată şi imperialismul extern tot mai disproporţionat

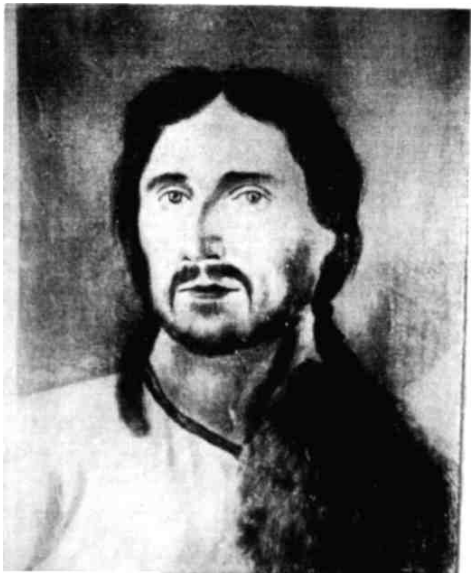

CLOŞCA Ajutorul **lui** Horia, **tras ca şi el pe roată la** 1785.

al Regatului Apostolic au exprimat absoluta neputinţă a poporului maghiar de a se adapta condiţiilor noi de viaţă ale unui Stat ce nu fusese creiat din resursele sale naţionale, ci de voinţa hotărîtă a unui singur om, şi care, în consecinţă nu corespundea nevoilor sale adevărate, ci din contră depăşea cu mult şi sleia posibilităţile sale etnice. Având, din această cauză, dela început, un caracter prea artificial, ierarhia feudală a Regatului maghiar n-a îndeplinit rolul necesar al unui element de tranziţie spre formele atotcuprinzătoare ale Statului naţional, ci a păstrat exclusiv caracterul unui instrument de stăpânire suprapus unor regiuni disparate şi neamuri străine, incapabil să exprime interesele adevărate şi înrădăcinate ale mediului înconjurător. Fiind deci total lipsite de acea disciplină instinctivă pe care numai simţământul solidarităţii de rasă îl poate impune, straturile privilegiate ale Regatului medieval maghiar nu puteau rămâne decât prizonierele total aservite unui instinct de stăpânire fără obiectiv mai îndepărtat sau mai general.

Sub stăpânirea exclusivă a acestui instinct de dominare, singura lor realitate, a fost natural

1

ca straturile să aibe în permanenţă acea atitudine de egoism strâmt şi brutal, care a pricinuit atât destrămarea internă cât şi prăbuşirea externă a întregului edificiu de Stat.

Din cauza acestui instinct atotputernic, straturile au avut chiar, în momentele tragice ale prăbuşirii, cunoscuta atitudine de criminală complicitate şi ruşinoasă supunere faţă de cuceritorul străin, unica lor grije fiind numai să-şi salveze şi să-şi păstreze neştirbite privilegiile excepţionale dobândite. Slăbirea autorităţii de Stat se potrivea chiar de minune scopurilor lor, căci în aceeaşi măsură creştea autoritatea şi puterea lor proprie.

Din cauza acestui paralelism de interese s-a şi putut încheia aşa de uşor, pe ruinele vechei forme de Stat, înţelegerea între cuceritorul din afară şi elementele particula-riste din interior. Prin această înţelegere s-au menţinut şi sporit chiar posibilităţile de stăpânire nelimitată ale straturilor privilegiate. Sub ocrotirea suzeranităţii turceşti, straturile au putut să-şi realizeze deplin dorinţele, luând în completă stăpânire, pentru 150 de ani, şubreda organizaţie de Stat a Principatului Ardealului.

Aşa dar, departe de a fi dispărut odată cu el, factorii de nelinişte şi de dezorganizare ai vechiului Stat i-au supravieţuit cu puteri şi posibilităţi sporite, împiedecând şi în viitor, prin fanatismul lor de asuprire, orice încercare de a da bazinului dunărean mai multă linişte şi stabilitate, printr-o ordine mai corespunzătoare condiţiilor naturale din aceste părţi.

Din cauza lor, toate proiectele care au urmărit o normalizare a stărilor într-un interes superior şi mai general, fie prin crearea unei administraţii centralizate şi a unei mai drepte egalizări a populaţiilor şi neamurilor în cadrul unui Stat absolutist şi unitar, fie printr-o federalizare a diverselor regiuni pe bază de autonomie naţională, nu s-au putut realiza, fiind combătute neîncetat de aceleaşi straturi, care, în acţiunile lor negative, s-au folosit de mult exploatata şi mereu repetata formulă «a libertăţilor constituţionale ».

Aceste « libertăţi constituţionale », de atâtea ori invocate de câteori li se cerea să renunţe, în interes general, la o parte din privilegiile lor, n-au fost, de fapt, decât

libertăţi excepţionale de asuprire şi de exploatare abuzivă, în felul pe care straturile privilegiate din Ardeal şi le-au asigurat reciproc prin celebra « uniune a celor trei naţiuni», statornicindu-le apoi în codicele tripartit al lui Verboczy.

Căci Principatul autonom al Ardealului, în cei 150 ani de suzeranitate turcească, n-a fost un organism unitar de Stat, ci numai o alinaţă de asuprire a celor trei straturi privilegiate conduse, mai mult nominal, de autoritatea fantomatică a principelui, ales de dietele lor.

Voind să arate că pentru Principatul Transilvaniei, de sub suzeranitatea turcească, temelia constituţională o formează vestita uniune a celor trei naţiuni, au reînoit-o imediat după constituirea noului stat, în anul 1542, spre a o reînoi apoi neîncetat în decursul existenţii istorice a acestuia. Suveranul ţării, principele, n-a fost decât mandatarul încredinţat şi confirmat de Poartă cu executarea agendelor limitate, comune celor « trei naţiuni ».

In ierarhia împărăţiei Otomane, Principele a fost precis încadrat, fiind subordonat marelui vizir şi caimacanului şi coordonat pa-

şilor din Buda, Timişoara şi Oradea. Atât politica sa externă cât şi cea internă a fost supusă tutelei făţişe a Porţii. In politica externă n-avea dreptul să înceapă nicio acţiune războinică fără învoirea prealabilă a Porţii. Din cauza nerespectării acestei obligaţiuni, George Rakoczi al II-lea a fost chiar depus din demnitatea sa, în anul 1675.

In politica internă, Principele era obligat să menţină o bună înţelegere cu cele trei straturi privilegiate, să respecte şi să apere obiceiurile şi prerogativele lor.

Adunările comune ale straturilor, dietele, aveau chiar dreptul exclusiv de legiferare, hotărîrile lor fiind adesea executate si fără confirmarea princiară. Nici cea mai mică acţiune nu avea dreptul s-o îndeplinească Principele fără încunoştiinţarea sfatului princiar, exponentul ales al dietei. Fără această încuviinţare nu putea duce nici tratative, nici trimite sau primi deputaţiuni, nici ceti scrisorile din străinătate şi, cu atât mai puţin, face donaţiuni sau conferiri de drepturi, pentrucă Poarta considera pe Principele Ardealului ca pe un locţiitor al său, încredinţat numai cu administraţia Transilvaniei si a

părţilor ungurene învecinate, pe care ar fi avut dreptul oricând să-l revoce şi să-l înlocuiască cu un paşă. In anul 1634 a intenţionat, iar în 1658, 1659 şi 1661 a ameninţat făţiş cu această schimbare.

Suzeranitatea turcească nu era deci nominală, ci cât se poate de efectivă. Ea avea însă caracterul unui contract încheiat cu straturile privilegiate, principele nefiind decât un organ executiv subordonat lor.

Prin această înţelegere, stăpânirea otomană şi-a răsplătit foştii aliaţi care i-au deschis calea în inima Europei; în acelaşi timp ea n-avea niciun interes să favorizeze consolidarea internă a Transilvaniei, care odată realizată, s-ar fi putut îndrepta şi în contra intereselor Porţii. Straturile, de cealaltă parte, erau deplin mulţumite să-şi ştie stăpânirea asupritoare asigurată şi garantată de impunătoarea autoritate şi putere a sultanului.

Nici situaţia umilitoare, nici sarcinile grele, pe care suzeranitatea turcească le impunea ţării, nu le emoţiona, pentrucă nu de ele urmau să fie suportate, ci de Români, acea plebe mizerabilă şi plătitoare ce le era dată în stăpânire, exploatare şi asuprire.

Obţinând în anul 1566, un Athname prin care, statornicind situaţia de drept a Transilvaniei, sultanul îşi lua obligaţia să-i menţină şi să-i apere în « libertăţile lor, toate dorinţele şi străduinţele straturilor se vedeau împlinite, restul — desmembrarea regatului apostolic, anarhia şi descompunerea bazinului dunărean, devenit teatru permanent de răz-boiu, ameninţarea civilizaţiei creştine — neînteresându-i, deoarece, după cum se exprimă un reputat istoric maghiar, prin păstrarea structurii privilegiale, în cadrul căreia nobilimea avea o situaţie preponderentă, « Ardealul avea putinţa să facă politica ungurească », politica domnilor săi de pământ. Iar această «politică ungurească»în Ardeal, ca şi în părţile apusene ale fostului regat trecute sub stăpânirea Habsburgilor, se caracteriza prin «împilarea celui slab din partea celui puternic, împiedecarea cunoaşterii plângerilor celor nedreptăţiţi şi în tendinţele de asimilare forţată a celorlalte neamuri .

Statul se prezenta ca o şubredă uniune a trei teritorii deosebite, supuse stăpânirii exclusive a fiecăreia din cele trei feluri de cor-poraţiuni privilegiate, aristocraţia maghiară

şi secuiască de o parte, oligarhia, patriciatul funcţionăresc săsesc de altă parte, care urmăreau interesele lor deosebite, ducând adesea şi o altă politică externă; se bănuiau şi se certau între ele şi nu se înţelegeau decât într-o singură chestiune, în asuprirea comună a populaţiei supuse şi menţinerea neştirbită a «libertăţilor» lor. Când îşi vedeau aceste «libertăţi» ştirbite cât de puţin, atunci se înţelegeau deodată şi acţionau de comun acord, aşa cum au făcut-o în timpul scurtei stăpâniri a lui Mihai Viteazul: pentrucă Domnul îndrăznise să se atingă de scutirile lor de impozite şi să impună o contribuţie generală, de 6 fiorini pe poartă, şi-au dat mâna ca să-l răstoarne şi i-au urmărit memoria, chiar după moarte, cu o ură neîmpăcată. Când însă dorinţele sau interesele lor o reclamau, straturile privilegiate nu mai păstrau aceeaşi atitudine intransigentă de conservatorism rigid, ci acceptau chiar inovaţii" revoluţionare. Astfel, în urma răspândirii diferitelor confesiuni reformate în mijlocul lor, n-au pregetat să declare ca recepte, adică primite şi recunoscute cu aceleaşi drepturi şi prerogative ca şi religia catolică, confe-

siunile luterană, calvină şi arianâ sau unitariană, atingându-se astfel de însăşi temelia care a condiţionat întregul sistem privilegial. Numai confesiunea de rit ortodox, a majorităţii populaţiei, a rămas mai departe exclusă dela această recunoaştere, pentrucă nu era a niciuneia din cele trei corporaţiuni privilegiale. Dimpotrivă, religiunea ortodoxă a Românilor din Transilvania, a fost supusă, în această epocă de aşa zisa toleranţă, celor mai aspre şi umilitoare persecuţiuni şi interdicţiuni.

Ca în toate celelalte domenii ale activităţii lor, straturile privilegiate au căutat şi în domeniul credinţei să sfarme unitatea naturală, bazată pe o singură temelie etnică, a bisericii ortodoxe româneşti din cele trei ţări învecinate, Transilvania, Moldova şi Ţara Românească. In acest scop unii, şi anume Saşii, au încercat să facă prozelitism între Români, tipărind şi răspândind traduceri în limba română din cărţile sfinte interpretate în sens luteran. Activitatea lor însă a rămas fără ecoul dorit, producând numai un efect cu totul contrar celui aşteptat, şi anume naşterea unei limbi literare şi a unei literaturi religioase în sens tradiţional, în care s-au

produs primele manifestări ale conştiinţei naţionale româneşti.

Principii şi nobilimea maghiară de confesiune calvină au folosit însă mijloace violente spre a curma raporturile naturale neîntrerupte ce existau între biserica ortodoxă din Transilvania şi cea din Ţara Românească. Astfel, biserica românească a fost trecută cu forţa sub jurisdicţiunea unui supraintendent calvin, iar preoţii, care n-ar fi predicat noua credinţă, au fost ameninţaţi cu amenzi grele şi cu expulzarea, interzicându-li-se totdeodată şi trecerea frontierii în Tara Românească, precum şi primirea preoţilor hirotonisiţi, conform unui străvechi obiceiu, în această ţară.

Preoţii înşişi au fost legaţi ca iobagi de pământ şi supuşi tuturor asupririlor şi abuzurilor domnilor de pământ. Căci, în această perioadă a principatului autonom, oligarhia straturilor privilegiate şi-a împlinit în voie fanatismul înrădăcinat de asuprire, suprimând şi răzleţele privilegii pe care « Regii Apostolici » le acordaseră, în anumite părţi, Românilor, stabilind prin lege condiţiunea poporului român « ca atârnând de bunul plac al principilor şi al cetăţenilor», adică al

membrilor celor trei straturi privilegiate. Acest popor, se spunea într-un articol de lege, « nefiind admis în ţară decât în interesul binelui obştesc », pentrucă constituia pătura productivă a populaţiei « a îndrăznit totuşi să ceară scutiri de lucru şi de prestaţii pentru zilele de sărbătoare; astfel de revendicări îi sunt interzise în mod expres să le mai prezinte naţiunii maghiare », adică nobilimii. Iar, pentru ca nu cumva să-şi poată totuşi ameliora într-o măsură oarecare situaţia, « s-a ho-tărît ca nici clerul român să nu poată fi înnobilat şi să nu aibe dreptul să poseadă pământuri ». Fără nicio reticenţă s-a decretat atunci principiul că statul nu se compune decât din cele trei « naţiuni» privilegiate şi patru religiuni « recepte », religia ortodoxă şi poporul român nefăcând parte din stat; poporul a fost numai tolerat, pentru ca munca sa să producă cele necesare binelui public. In această ultimă şi lapidară expresie constituţională, a culminat regimul oligarhic exclusivist al « celor «trei naţiuni», care a transformat starea populaţiei «într-o sclavie de nesuportat » iar stăpânirea privilegiaţilor « într-o tiranie fără simţ de răspundere ».

Un mare patriot maghiar, baronul Wesselenyi, a numit aceste 7 principii fundamentale ale ordinei constituționale « cele 7 păcate capitale ale Transilvaniei ». Și totuși, istoriografia maghiară preamărește și astăzi această epocă a principiului autonom ardelean, ca o vârstă de aur. Această vârstă a fost însă de aur numai pentru nobilimea privilegiată maghiară, care și-a putut realiza toate dorințele. Pentru țară însă, vârsta de aur a însemnat o totală anarhie internă și externă, o destrămare în trei teritorii separate, în posesia exclusivă uneia din cele trei corporațiuni privilegiate, necontenite intrigi și rivalități între straturile privilegiate, instituirea celei mai cinice și mai anormale opresiuni politice, sociale, economice, naționale și religioase, o atitudine de umilință și de slugărnicie față de cei puternici și de neîngrădită brutalitate față de cei slabi.

Iar din punct de vedere general, acestei « vârste de aur » i-a corespuns totala anarhi-zare a bazinului dunărean, transformat într-un permanent câmp de război, într-un centru de completă anarhie, de luptă a tuturor contra tuturor, chiar în mijlocul Europei.

Momentul culminant al «libertăților constituționale » necontenit lăudate de straturile suprapuse, reunite în cele trei « națiuni » privilegiate din Ardeal, se dovedește astfel a fi fost o stare de completă dezorganizare a bazinului dunărean, transformat într-un vulcan, ce era un permanent pericol, prin nenumăratele sale conflicte și surprize, pentru liniștea Europei și a civilizației occidentale.

20.

Cu eșecul Turcilor în fața Vienei, în anul 1683, începe însă o nouă perioadă istorică, caracterizată prin ofensiva victorioasă a creștinilor, ce au reușit să recucerească teritoriile pierdute și să amenințe chiar și stăpânirea Porții din Europa. Se naște astfel « Chestiunea Orientală », încheiată de abia cu sfârșitul războiului mondial.

Dominată de rivalitatea ruso-austriacă în concurență pentru moștenirea imperiului otoman, chestiunea orientală va provoca, în concordanță cu spiritul timpului, emanciparea națională a popoarelor creștine din aceste părți și va da naștere unui nou sistem de echilibru internațional, întemeiat pe exi-

stenţa Statelor naţionale independente din bazinul dunărean si Peninsula Balcanică.

In faţa victorioasei contraofensive imperiale, reprezentanta civilizaţiei apusene în aceste părţi, care — ocupând câmpia Panonică — a ajuns până la Tisa şi Dunăre, nici Principatul Ardelean al celor «trei naţiuni» privilegiate nu s-a putut menţine în forma sa anarhică, sub ocrotirea suzeranităţii turceşti, ci a fost silit să se integreze proiectelor de reorganizare a bazinului dunărean, supunându-se stăpânirii împăratului dela Viena. Ca şi în timpul prăbuşirii « Regatului Apostolic» maghiar, cu 150 de ani în urmă, straturile ardelene au fost exclusiv preocupate şi în decursul acestei răsturnări istorice, de salvarea privilegiilor lor de castă, prin menţinerea «libertăţilor lor constituţionale». Din această cauză au început tratative neîntârziate cu generalii imperiali, grăbin-du-se să ratifice imediat acordul încheiat, care le garanta, în schimbul recunoaşterii suzeranităţii imperiale şi a prestării unui tribut anual, atât păstrarea vechii forme constituţionale cât şi menţinerea şubredei stăpâniri a principelui, executorul docil şi

interesat al intenţiunilor lor. împăratul dela Viena cunoştea însă bine, din experienţa câştigată în regiunile pe care le moştenise dela fostul regat ungar, mentalitatea anarhică şi intenţiunile adevărate ale straturilor privilegiate şi nu era câtuşi de puţin dispus să le satisfacă. Dimpotrivă, el intenţiona să asigure ordinea şi liniştea în bazinul dunărean, prin organizarea unei administraţii cât mai centralizate şi instituirea puterii sale absolute într-un Stat cât mai unitar, în care toate forţele particulariste urmau să fie reduse, pe cât cu putinţă, spre a face loc unei cât mai mare nivelări a populaţiei din cuprinsul întregului imperiu.

împăratul era chiar constrâns, în interesul lui propriu, să n-aibe decât adversitate şi neîncredere faţă de straturile privilegiate, pentrucă, în afară de pericolul şi restrângerea pe care tendinţa lor particularistă o reprezenta pentru autoritatea sa, stăpânirea lor sărăcise în aşa măsură populaţia, încât nu-i da posibilitate să suporte sarcinile fiscale necesare susţinerii Statului, iar exploatarea lor abuzivă provocase emigrări în masă aşa de numeroase, încât nici ca-

drele armatei nu se mai puteau completa în măsura trebuinţelor.

Ca o primă măsură, pentru a-şi întări autoritatea şi a aduce ordine în ţară, împăratul s-a folosit deci de moartea ultimului principe al Transilvaniei, Mihail Apafi I, spre a nu mai confirma altă persoană în această demnitate. Preluând-o asupra sa, a vrut să emancipeze administraţia ţării de atotputernicia straturilor, prin instituirea unui guvernator şi a unei cancelarii aulice transilvănene la Viena, instanţă menită să facă oficiul de legătură între centru şi provincia sa îndepărtată. Iar în Transilvania, autoritatea generalului comandant, sprijinită de puterea efectivă a garnizoanelor militare, trebuia să-i asigure primul rol de comandă în aşa măsură ca simplele lui sfaturi să aibe valoare de ordine.

In acelaş timp, socotind că autoritatea spirituală a bisericii catolice este cel mai bun reazim al stăpânirii sale, a căutat, neocolind nici mijloacele de constrângere violentă, să răspândească cât mai mult această credinţă în marea mulţime a supuşilor. Câştigând prin promisiunea îmbunătăţirii situaţiei lor materiale şi morale, prin acceptarea

lor între "membrii confesiunilor recunoscute ca recepte de constituţia Transilvaniei, deci ca privilegiaţi, un număr de preoţi şi protopopi români din Ardeal, i-a convins să se despartă de biserica ortodoxă spre a se declara uniţi cu Roma, având dreptul să-şi păstreze numai formele cultului în schimbul recunoaşterii autorităţii supreme a Papei şi a primirii unor anumite norme dogmatice.

Rezistenţa înăscută a poporului român în contra tuturor schimbărilor de credinţă, considerate ca un nou mijloc de asuprire şi de atentat la fiinţa sa etnică, precum şi opoziţia în numele libertăţilor constituţionale, încununată de succes, a straturilor reprezentate în dietă, împotriva promisiunilor imperiale făcute, a zădărnicit, în mare măsură, opera de catolicizare, adăugând încă un ferment de descompunere celor existente. Căci, în loc să fie câştigat sufleteşte stăpânirii imperiale, poporul român a rămas despărţit în două biserici, cea tradiţională ortodoxă şi cea unită nou creiată, favorizată de stăpânire în detrimentul celeilalte.

In acelaş timp, opoziţia înverşunată a straturilor privilegiate în contra tuturor refor-

melor iniţiate de autoritatea imperială, a zădărnicit, în mare măsură, programul imperial de îmbunătăţire a situaţiei găsite prin suprimarea privilegiilor nedrepte şi instituirea unei administraţii mai bune si mai imparţiale. Astfel încât s-a ajuns la rezultatul paradoxal că, în loc să se îmbunătăţească, situaţia majorităţii populaţiei s-a înrăutăţit şi mai mult. Căci, în urma revoluţiei straturilor privilegiate, sub conducerea lui Francisc Rakoczi al II-lea, în contra măsurilor de centralizare şi catolicizare ale regimului, care a pus, pentru moment, în pericol însăşi stăpânirea imperială asupra ţinuturilor recent dobândite, ţara ajunsese în aşa stare de mizerie, încât nu mai putea fi tulburată prin reforme radicale.

Intimidată de amploarea acestei revoluţii şi silită, atât din cauza planurilor dinastice, de a asigura moştenirea coroanei şi în linie femeiască, cât şi din pricina războaielor de apărare în contra agresivităţii nepotolite a Prusiei lui Frederic al II-lea, să recurgă la bunăvoinţa şi la ajutorul factorilor politici organizaţi din stat, autoritatea imperială s-a văzut constrânsă să abandoneze planul iniţial

de reforme şi să se mulţumească cu jumătăţi de măsuri.

21.

Respectând şi menţinând structura privilegială a statului, astfel cum se desvoltase în timpul principatului ardelean din « uniunea celor trei naţiuni • şi din codicele tripartit al lui Verboczy, guvernul imperial al Transilvaniei s-a văzut nevoit să adauge sarcinelor grele existente, în folosul privilegiaţilor, şi alte sarcini noi, reclamate de susţinerea imensului aparat de stat. Aşa încât populaţia românească, asupra căreia apăsau toate aceste sarcini, ajunsese la aşa stare de disperare, încât părăsea în masă locurile natale spre a trece în Voevodatele învecinate, în Muntenia şi Moldova, unde, cu toate că stăpânirea străină a Domnilor Fanarioţi era şi ea deosebit de apăsătoare şi de abuzivă, totuşi situaţia era mai suportabilă.

Nici nenumăratele edicte şi ordonanţe imperiale din tot secolul al XVI II-lea, nici pedepsele grele pe care le prevedeau pentru familiile şi consătenii celor fugiţi, nici con-

trolul sever la graniţă, nici promisiunile de iertare de orice penalitate pentru cei ce vor reveni, nici chiar cordonul sanitar şi epidemiile endemice de ciumă din Voevodatele Româneşti, n-au putut stăvili valul necurmat de emigranţi care părăseau în mod clandestin Ardealul.

Şi cum era să nu-şi părăsească căminurile dacă, — după cum a arătat contele Auersperg, Guvernatorul Ardealului, într-un raport din 1 Aprilie 1772 către Iosif al II-lea, fiul şi co-regentul împărătesei Maria Tereza, - ţăranii erau siliţi, chiar şi prin ordonanţa din 1769, care totuşi îmbunătăţise situaţia populaţiei supuse, să presteze domnilor de pământ săptămânal «patru zile de lucru cu mâna şi trei zile de lucru cu vitele». În afară de acestea, ţăranii trebuiau să plătească şi impozitele şi, pe deasupra, să mai întreţie şi pe funcţionarii cârmuirii din părţile lor, ale căror «prevaricaţiuni şi malversaţiuni », mai ales ale perceptorilor, le simţeau destul de des.

Adânc îngrijoraţi de aceste stări ce dovedeau că, şi în noua situaţie de drept internaţional, organizaţia şi structura internă a Transilvaniei a rămas aproape neschimbată,

din cauza opoziţiei permanente a celor «trei naţiuni» privilegiate ce invocau neîncetat, la orice tentativă de reformă a guvernului, «libertăţile constituţionale » ce le fuseseră garantate, funcţionarii superiori veniţi dela Viena se vedeau adesea constrânşi să se adreseze chiar suveranului, spre a putea obţine remedierea unor rele prea evidente. Intre aceştia, contele Clary, conducătorul Tesaurariatului, administraţia financiară a provinciei, s-a simţit obligat să arate că «trebue întreprins totul spre a se păstra Românii, care, dacă sunt cei mai săraci, sunt totuşi cei mai numeroşi contribuabili ai ţării». Nu este deci surprinzător că Iosif al II-lea, monarhul care întruchipa mai hotărît tendinţele centraliste şi absolutiste tradiţionale ale Habsburgilor, să fi rămas într-adevăr îngrozit de situaţia pe care a găsit-o în Transilvania, Banat şi ţinuturile învecinate de lângă Tisa, în anul 1773, când a vizitat cu deamănuntul aceste ţări.

Şi pe el 1-a impresionat îndeosebi caracterul străin, suprapus, pe care statul constituit îl avea faţă de realităţile date, faţă de populaţia ţârii.

« îmi fac o datorie de conştiinţă » scria el într-un raport adresat Consiliului de Stat şi împărătesei Maria Terezia, mama sa, să arăt «că ţara aceasta, Transilvania, este desigur bună şi frumoasă, însă are nevoe de un ajutor imediat, de o reformă radicală, căci nici îmbunătăţiri şi nici jumătăţi de măsuri nu ajung, mentalităţile fiind deja aşa de stricate »>.

« Straturile conducătoare sunt stăpânite de un spirit de neîncredere, suspiciune şi intrigă. Toţi caută numai să-şi păstreze privilegiile, să nu fie stânjeniţi în încasarea veniturilor şi să poată face ce vor cu supuşii lor». îndeosebi «nobilimea maghiară nu se fereşte de nimic mai mult în lume decât de ceeace i-ar putea micşora veniturile sau restrânge dreptul pe care şi-l extinde, cu dreptate sau nedreptate, aşa de departe cât poate, numai ca să poată exploata cât mai mult ţăranii supuşi ».

« Iobagul este un sclav al domnului său, n-are nici un mijloc de susţinere; trebue să slujească mult sau puţin, după bunul placai stăpânului său, cum şi unde vrea acesta. De o reglementare a sarcinilor nici nu poate fi vorba », aşa încât, închee împăratul « aşi

avea remuşcări de conştiinţă dacă n-aşi arăta că această ţară are mai mult ca oricare alta nevoe de un urbariu», de o stabilire a sarcinilor pentru populaţia agricolă ».

împăratul, confirmând cele raportate înainte şi de funcţionarii superiori amintiţi (contele Auersperg, care a arătat « că i s-a adus la cunoştiinţă în secret că sate întregi sunt pe cale de a emigra în Moldova»; contele Clary, care atrăsese şi el atenţia că « dacă aceste rele nu vor fi curmate în curând, este de temut că se va produce emigrarea de localităţi întregi, poate a multor mii de contribuabili pe care numai războiul, ce are loc în Muntenia şi Moldova, i-a împiedecat până acum să facă aceasta »), a adăugat:« muncile nemăsurate şi tratamentul crud al proprietarilor de pământ faţă de supuşii lor sunt arătate ca motivele principale ale acestor emigrări», deoarece, «excesele merg prea departe, aşa că supuşii nu mai pot exista în asemenea împrejurări».

Drept concluzie, trebuesc amintite următoarele fraze concludente şi rezumative ale împăratului Iosif al II-lea: «*aceşti săraci supuşi români, care sunt, fără îndoială, cei*

mai vechi şi mai numeroşi locuitori ai Transilvaniei, sunt chinuiţi şi împovăraţi cu nedreptăţi de toată lumea, fie Unguri, fie Saşi, aşa de mult, că într-adevăr, soarta lor, când o cunoşti, este foarte de compătimit şi nu este decât de mirat că se mai găsesc atâţia din aceşti oameni şi că n-au fugit cu toţii. Nu mă mir că pământurile lor sunt prost lucrate, căci nici n-ar putea fi altfel, dacă nu sunt siguri de posesiunea lor dela o zi la alta, putând şi trebuind să fie zilnic şi poate în fiecare ceas la munca stăpânului lor; cum ar putea, în asemenea împrejurări, să se ocupe şi să se silească pentru locurile lor ? Naţiunea, de altfel, are spirit, iar nestatornicia ei provine desigur numai din cauza nenorocirii sale, pentrucă, în caz de nevoe, când situaţia devine prea din cale afară de insuportabilă, să aibe putinţa a fugi mai uşor în altă tară ».

In faţa acestor mărturii s-au alarmat, la Viena, chiar şi cercurile conducătoare ale armatei, contele Lacy - preşedintele Consiliului imperial de război— exprimându-şi părerea că este necesar să se ia măsuri politice cât mai drastice. Aceste măsuri nu

puteau consta decât în desfinţarea «libertăţilor constituţionale », atât de scumpe straturilor privilegiate, căci numai prin reforma structurii privilegia le a întregii organizaţii de stat i se putea lua acesteia caracterul străin, suprapus, şi remedia viciile organice de care suferea ţara în toate domeniile, economic, social, politic şi naţional.

După preluarea frânelor domniei, Iosif al II-lea a încercat să curme aceste rele prin abrogarea constituţiei ardelene şi organizarea ţării pe alte baze, conform dorinţelor sale centraliste si idealurilor urmărite de « absolutismul luminat» în aşa fel, ca întreg aparatul de Stat să devie mecanismul administrativ al suveranului, capabil să dea în sfârşit diferitelor regiuni ale întinsului său imperiu consistenţa şi unitatea care-i lipseau. Intenţiunile împăratului au putut fi sabotate cu succes de straturile privilegiate, pentrucă prin caracterul lor prea raţionalist şi teoretic nu corespundeau nevoilor locale şi, mai ales, pentrucă aceste straturi deţineau toate posturile de comandă în administraţia ţării, de care o viaţă de Stat organizată nu se putea lipsi, înlocuirea

lor cerând timp până la creşterea unei noui generaţii în spiritul acestor reforme.

Pe deasupra, decretarea limbii germane ca limbă oficială a Statului confirma din nou caracterul său străin, aşa încât toate bunele intenţii concretizate în edictul de toleranţă religioasă, în abrogarea excepţiu-nilor de la impozite pentru privilegiaţi, în ordonanţele pentru ocrotirea populaţiei ţărăneşti şi altele, n-au rămas decât simple enunţări de principiu, executarea lor fiind cu succes împiedecată de cei interesaţi.

Din conflictul făţiş izbucnit între suveran şi « naţiunile privilegiate » împăratul a ieşit învins, fiind silit, în urma eşecurilor pe care le-a suferit în politica externă şi a războiului nenorocit pornit în contra Turcilor, să revoace, pe patul de moarte, toate măsurile din timpul domniei sale.

Victima acestui conflict a fost însă şi de astădată populaţia românească, care recunoscătoare pentru felul prietenos şi uman pe care i 1-a arătat în timpul repetatelor sale călătorii în Ardeal, când asculta cu interes toate plângerile şi încrezătoare în autoritatea şi puterea sa, - s-a ridicat în anul 1784, sub conducerea lui Nicolae Ursu, supranumit Horia, un ţăran isteţ clin Albac, comună în judeţul Turda, spre a impune aplicarea măsurilor decretate.

Ca şi în anii 1437 şi 1514, gloatele ţărăneşti neorganizate au fost înnecate în sânge de armata straturilor privilegiate, în deosebi a nobilimii, iar împăratul, preocupat în acel moment de proiectul schimbării posesiunilor sale din Ţările de Jos cu Bavaria şi în preajma deslănţuirii unui conflict armat, n-avea nici intenţiunea şi nici puterea să îndeplinească oficiul de arbitru şi să ocrotească o populaţie ce se încrezuse şi sperase în bunele sale intenţiuni.

Măcelăriţi în faţa oraşului Deva, ţăranii răsculaţi s-a împrăştiat atunci când s-a îndreptat împotriva lor şi armata regulată Matului, iar căpeteniile, Horia şi cei doi ajutori ai săi, Cloşca şi Crişan, au fost prinşi şi cutaţi la Alba-Iulia, suferind cel mai înfiorător martiraj pentru cauza liberării sociale şi naţionale; au fost zdrobiţi pe roată şi sfârtecaţi în bucăţi, în faţa a 2151 ţărani români, siliţi de organele administrative nobiliare să asiste la această groaznică privelişte.

Nu este lipsit de semnificaţie faptul că, în timpul răscoalei, se formase între ţărani un curent pronunţat în favoarea reconstituirii vechii Dacii, presimţită instinctiv ca singura posibilitate să redea atât ţării cadrul unităţii naturale, cât şi lor organizaţia politică potrivită nevoilor fireşti.

După înăbuşirea răscoalei şi moartea împăratului, straturile privilegiate reunite în Dieta dela Cluj, în anul 1790, au dat o nouă ordine constituţională Transilvaniei, care, de fapt, nu era decât o restabilire a stărilor aşa cum au existat înainte de domnia, eşuată în ţelurile ei, a împăratului Iosif al II-lea.

Noul împărat, Leopold al II-lea, sub impresia acestui eşec, simţindu-se ameninţat şi în stăpânirea sa de izbucnirea revoluţiei franceze, nu mai era dispus să reînceapă lupta cu forţele politice organizate din interior, ce se dovediseră atât de îndărătnice, ci era hotărît să guverneze în cea mai bună înţelegere cu straturile privilegiate spre a putea ţine piept iminentului pericol din afară. Războaiele napoleoniene şi epoca reac-ţiunii care a urmat, stăpânită de personali-

tatea proeminentă a cancelarului Metter-nich, a transformat Statul într-un imperiu austriac şi în cel mai vajnic susţinător al ordinei privilegiale stabilite, adversar neîmpăcat al tuturor curentelor populare şi de organizare politică pe temelie
etnică.

In aceste decenii era deci natural ca situaţia Românilor să rămână în aceiaşi stare de asuprire din partea celor trei « naţiuni » privilegiate. încercarea lor de a obţine dreptate pe cale legală a eşuat, însă a avut importanţa principială de a fi fixat, într-un program politic, revendicările lor de egalitate naţională şi eliberare socială.

Revendicările au fost formulate într-o petiţie pe care au înaintat-o împăratului, numită «supplex libellus Valachorum Transsilvaniae». În ea cereau ca naţiunea românească să fie repusă în toate drepturile politice şi cetăţeneşti de care se bucură şi celelalte « naţiuni » privilegiate, să fie deci recunoscută ca a « patra naţiune » de constituţia ţării, iar biserica lor ortodoxă să fie şi ea primită între confesiunile recepte, bucurându-se de aceleaşi drepturi ca celelalte confesiuni. Mai

propuneau participarea, în raport cu numărul populaţiei, la ocuparea funcţiunilor publice şi sarcinilor pe toată populaţia ţării, proporţional cu capacitatea fiecăruia. împăratul n-a luat în seamă această petiţie, ci a trimes-o — tot aşa cum va face, peste o sută de ani şi urmaşul său, Francisc Iosif, cu «memorandumul » ce i s-a prezentat straturilor ardelene reunite în dieta dela Cluj, care au respins-o, cu aceeaşi indignare cu care strămoşii lor hotărîseră, în epoca Principatului Ardelean autonom, să interzică poporului român să mai îndrăznească a cere dela nobilimea maghiară scutirea dela prestaţiile iobăgeşti pentru zilele de sărbătoare. Efectul politic imediat al acestei petiţii a fost deci negativ; tot astfel au rămas fără efect practic imediat şi pledoariile episcopului Ioan Inocenţiu Micu din anul 1736, pronunţate în dieta Ardealului, în favoarea bisericii unite româneşti pe care o conducea, cerând împlinirea promisiunilor ce se făcuseră cu ocazia acestei uniri, după cum a rămas şi memorandul politic al Românilor dela 1892, după cum au rămas fără ascultare toate rugăminţile, inter-venţiunile şi cererile Românilor în faţa voinţei

neînfrânte de stăpânire a nobilimei privilegiate maghiare.

Dacă n-a avut urmări imediate, petiţia înaintată împăratului Leopold al II-lea şi respinsă de straturile privilegiate din Ardeal a avut totuşi o însemnătate epocală. Căci, în această petiţie, rugăminţile se întemeiază pe considerente istorice, folosind metoda întrebuinţată cu atâta succes de straturile privilegiate pentru menţinerea «libertăţilor lor constituţionale ».

Într-o epocă în care argumentele bazate pe raţiune, umanitate şi dreptate erau dela început socotite şi condamnate ca revoluţionare, nu se puteau invoca decât argumente care ar fi putut, prin natura lor, constitui o bază de discuţie. Iar cum singurul argument pe care straturile privilegiate îl puteau invoca pentru menţinerea stărilor anormale create de « libertăţile lor constituţionale» era cel de pretins ordin istoric, în sensul că ordinea privilegială este moştenirea unei îndelungate tradiţii a organizaţiei de Stat, nu le mai rămânea Românilor altă cale spre a răsturna acest argument, ce se dovedise a fi fost primit ca valabil, decât acela de a arăta că revendi-

cările lor se susţin printr-un drept istoric şi mai vechi şi mai întemeiat.

Amintirea originii romane a poporului român, continuitatea şi preexistenţa sa înaintea tuturor celorlalte neamuri aşezate în aceste părţi, a conferit revendicărilor formulate caracterul lor adevărat, cel al unei reparaţii istorice necesare. Din această cauză, simţind temeinicia argumentului produs, straturile privilegiate maghiare au contestat şi contestă până astăzi neîncetat, cu atâta vehemenţă şi pasiune, continuitatea poporului român în Dacia, dând unei controverse ştiinţifice prin natura ei, caracterul unui proces pe care-l pledează cu tot aparatul procedural, de tertipuri şi sofisticări, permise şi nepermise, spre a câştiga buna credinţă a opiniei publice mondiale.

In acelaşi timp, cererile formulate în petiţie constituiau şi o încercare de a da o soluţie pozitivă, în cadrul politicii de continuitate adoptată de suveran, inextricabilei probleme a organizării întregului bazin dunărean în cadrul unitar al imperiului austriac, dând structurii sale de Stat un caracter mai natural, de mai multă autohtonie, mai

corespunzător nevoilor înrădăcinate acestor regiuni.

Petiţia Românilor voia deci să elibereze formele privilegiale ale organizaţiei de stat de caracterul lor străin şi suprapus, spre a le da conţinutul etnic necesar, în stare să le ia imobilitatea anahronică şi să le confere posibilitatea unei evoluţii normale, în concordanţă cu pasul timpului.

22.

Pentru poporul românesc, această petiţie are însă o însemnătate şi mai mare, căci ea exprimă o stare de conştiinţă hotărîtoare pentru toată desvoltarea sa ulterioară. Din vicisitudinile şi nenorocirile trecutului a reuşit să se ridice şi să ajungă, prin aptitudinile sale spirituale şi printr-o muncă stăruitoare de creaţie culturală, la conştiinţa destinului său istoric, la conştiinţa originii şi unităţii sale etnice.

Sub imperiul acestei conştiinţe el şi-a împlinit, într-o armonică corelaţie şi condiţionare reciprocă, atât misiunea sa culturală cât şi revendicările sale politice, sociale şi

naționale. Prin operele de erudiție ale învățaților săi din secolul al XVII-lea, dela sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea s-a format această conștiință, răspândită apoi de dascăli iluminați pe tot cuprinsul țărilor române, în Ardeal, în Banat, în regiunile de lângă Tisa, în Maramureșul vechilor săi Voevozi și în Principatele Române, în Moldova și Țara Românească, unde a prins rădăcini atât de adânci încât a fost în stare să dea naștere unui curent atotstăpânitor de renaștere națională, creație culturală, pacificare socială, organizare și realizare politică, exprimat în etapele succesive ale Unirii Principatelor, împroprietăririi țăranilor și desrobirii țiganilor între 1859—1866, ale independenței și înălțării sale ca regat în ordinea internațională, ale progresului și consolidării sale interne, sub Domnia marelui său Rege Carol I, între 1877—1916 și, în sfârșit, ale întregirii regiunilor învecinate de ambele laturi ale Carpaților, locuite de Români în cadrul geografic firesc al Statului de astăzi, în urma războiului mondial, sub glorioasa domnie a Regelui Ferdinand I cel Leal.

Fără exagerare se poate deci susține că Statul actual și conștiința națională a poporului românesc sunt rezultatul greu câștigat al capacității sale de civilizație, pe când Statul maghiar și revendicările sale revizioniste nu sunt decât expresia unui instinct de dominare și asuprire, produs de caracterul privilegial și suprapus al instituțiu-nilor sale politice. Formula care circulă și caracterizează Ungaria drept ultimul stat feudal din Europa nu este de circumstanță și lipsită de temei.

23.

Din această cauză, Ungaria a format totdeauna o notă discordantă în cadrul curentelor generoase de emancipare politică și îndreptățire socială, care au stăpânit Europa în ultimul veac, falsificându-le conținutul și întrebuințându-le ca un paravan, în dosul căruia să-și poată continua în voie opera de asuprire și de exploatare a neamurilor vecine din basinul dunărean. Astfel, încă spre sfârșitul epocii absolutiste, nobilimea maghiară de toate categoriile a început în dietă și în « adunările comitatense » în

acele adunări autonome ale privilegiaţilor, care exercitau toate atribuţiile stăpânirii în-tr-un ţinut, o violentă campanie de agitaţii pentru impunerea limbii maghiare, în locul celei latine, ca limbă oficială pentru toate manifestările publice, cu intenţia de a da statului poliglot un aspect de unitate pe care nu-l avea, înăbuşind naţionalitatea celorlalte individualităţi etnice.

Opoziţia Românilor, Slovacilor, Germanilor, Croaţilor şi Rutenilor, a fost combătută, cu ultima violenţă, de straturile privilegiate maghiare, în numele ideologiei liberale tot mai răspândite în ţările civilizate ale Europei.

Reprezentativă pentru toate aceste străduinţe rămâne figura marelui agitator Ludovic Kossuth care, cu toate că s-a făcut campionul ideilor celor mai înaintate ale timpului, n-a ezitat totuşi să declare că va trebui grăbită << maghiarizarea Croaţilor, Românilor şi Saşilor, altfel vom fi destinaţi dispariţiei ».

Căci, el îşi dădea seama că, dacă se obţine o administraţie centralizată la Budapesta, un guvern unitar maghiar pentru

toate aceste regiuni, o armată proprie şi instituirea unui regim electoral censitar, toate celelalte reforme nu vor rămâne decât simple enunţări de principii, bune pentru a câştiga simpatia străinătăţii, însă fără nicio valoare practică.

Ce putea într-adevăr folosi populaţiei abrogarea ordinei privilegiale şi a regimului feudal de iobăgie, dacă în baza censului ridicat al regimului electoral stăpânirea rămânea de fapt, dar sub un aspect schimbat, tot în posesiunea vechilor clase de privilegiaţi, ca şi permisiunea de răscumpărare dela sarcinile feudale, dacă ţărănimea, în starea de asuprire şi sărăcie în care se găsea, n-avea mijloacele ca să se poată folosi de acest drept teoretic ?

Instinctele ancestrale de stăpânire peste alte neamuri urmau în schimb să fie cu prisosinţă satisfăcute prin înglobarea Transilvaniei şi a regiunilor de lângă Tisa în organizaţia Statului maghiar, înglobare cerută cu aceeaşi stăruinţă atât de partidul radical cât şi de moderaţi, pentrucă după cum a arătat Ştefan Ludwig Roth, un pastor al Saşilor transilvăneni din acea vreme, care,

în curând, va deveni un martir al ideilor sale generoase, fiind executat în anul 1848 de regimul revoluţionar al «liberalului» Kossuth — Ardealul era românesc. « Ardealul, spunea el în anul 1842, când dieta privilegiaţilor, întrunită la Cluj, desbătea introducerea limbii maghiare ca limbă oficială, are de mult, pe cale naturală o limbă a ţării, care nu este nici cea germană, nici cea ungurească : este cea românească. Singura limbă de circulaţie generală în această ţară »>, întărea el, «este limba românească», arătând că adevărul acesta, recunoscut, în fond, de toate conştiinţele, n-are niciun rost să fie tăgăduit. Dimpotrivă, continua el, adre-sându-se nobilimii maghiare, este necesar să se dea Românilor «hrana dreptăţii şi băutura răcoritoare a unui tratament uman », să li se « respecte demnitatea omenească şi să li se cinstească credinţa creştină », să li se dea « putinţa unui trai neatârnat şi mijloace de educaţie», încheind profetic cu următoarele cuvinte: «luaţi seama la ce faceţi şi nu aruncaţi cu îndrăzneală criminală jăratec în paie. Voi semănaţi vânt şi veţi culege furtună ».

24. Furtuna s-a deslănţuit într-adevăr în anul 1848, când Ludovic Kossuth, folosindu-se de mişcarea generală de emancipare politică, a instituit republica maghiară independentă de sub conducerea sa, spre a silui fiinţa celorlalte popoare şi, pătrunzând cu armata în Transilvania, a început cel mai sângeros şi mai neomenos război în contra naţiunilor din aceste regiuni. Desorganizând astfel complet tot basinul dunărean, Kossuth a provocat, prin acţiunea sa, intervenţia şi invaziunea armatei de ocupaţie ruseşti în aceste părţi, îndeplinind ceea ce compatriotul său mai prevăzător, contele Szecheny, îi prezisese cu un an înainte, anume, că va duce poporul maghiar «într-un aşa impas, că nici Dumnezeu însuşi nu va mai putea să-l salveze ».

Ungurii n-au ţinut seama nici de apelul patetic al marelui lor patriot, baronul Wesselyeny, care, orb fiind, a venit totuşi în dietă şi le-a spus următoarele cu privire la Români: « Viitorul este mai obscur ca noaptea ochilor mei. Numai pacea şi înţelegerea pot să ne salveze. Ştefan cel Sfânt zicea

fiului său: fericite sunt ţările care au numeroase popoare. Acest sfat, căruia s-au raliat notabilii noştri, apasă asupra noastră ca o blasfemie, căci popoarele sunt înrăite şi se ridică unele contra altora. Românii merită o simpatie specială şi acest nume nu trebue să le fie refuzat căci este adevărat că sunt descendenţii Romanilor. Este în interesul lor să se întâlnească cu noi, deoarece, ca şi noi, ei sunt izolaţi în aceste părţi ».

Kossuth însă şi straturile privilegiate ale nobilimei maghiare din dieta ardeleană au dispus de Români fără ei; terorizând cu formula « Unirea sau moartea », au impus cu forţa decretarea « Unirii Transilvaniei cu Ungaria ».

Românii, întruniţi într-o mare adunare populară pe câmpia «Libertăţii» de lângă Blaj, au proclamat însă dorinţa lor la o viaţă naţională proprie şi dreptul de a dispune de soarta lor.

Retrăgându-se şi deputaţii Saşilor din dieta ardeleană în semn de protest contra unirii decretate, Ardealul a fost invadat de ostile guvernului unguresc şi de cetele înarmate de nobilimea maghiară. Totuşi, Ro-

mânii şi Saşii au căutat să ajungă la o înţelegere, instituind în acest scop un comitet de pacificare, al cărui scop însă n-a putut fi atins din cauza intransigenţii lui Kossuth. Intr-adevăr Csány, delegatul guvernului maghiar pentru administraţia Transilvaniei, definea astfel într-un manifest public atitudinea regimului revoluţionar: «Voi, nenorociţi Valahi, dezamăgiţi şi conduşi pe un drum rău prin intriga ofiţerilor austriaci. Nu se găseşte în amintirea niciunui om sau a istoriei nicio urmă despre o vieaţă naţională liberă cu privire la voi. Aţi fost sclavi sub Romani, sclavi sub popoarele nomade, sclavi de asemenea în ultima mie de ani, numai maghiarii vă vor face să întrevedeţi zorile libertăţii », promiţându-le, apoi imediat, dacă nu se vor supune, « pedeapsa corporală pe care o merită crimele lor ». Aceste crime constau în rezistenţa încoronată de succes, pe care armata lor de voluntari ţărani sub conducerea unor tribuni aleşi, a lui Avram Iancu, Buteanu şi Axente Sever, o opunea invaziunii maghiare şi atrocităţilor pe care le comiteau, împiedicând întinderea cuceririi maghiare în Bihor şi Sătmar, adică

în regiunile dela actuala graniţă apuseană a României. Căci, după cum afirma într-o scrisoare adresată istoricului şi patriotului român N. Bălcescu, ce încerca totuşi să mai mijlocească o înţelegere între Români şi Unguri, Kossuth nu concepea libertatea Românilor decât în felul următor: « Libertatea voastră este spânzurătoarea, drepturile voastre de egalitate înseamnă că popoarele care împart teritoriul cu Ungurii, vor trebui să fie absorbite de elementul maghiar ».

In consecinţă nici armistiţiul încheiat în vederea unei viitoare înţelegeri n-a fost respectat, Ungurii arestând prin surprindere mulţi conducători români, au spânzurat pe Buteanu, prefectul Zarandului, au făcut să dispară pe Dobra şi au asasinat chiar pe Dragoş, care se arătase neobosit să mijlocească o înţelegere.

Intr-adevăr, punctele de vedere nu se puteau împăca, căci faţă de tendinţele ungureşti de stăpânire şi asuprire, Românii urmăreau, după cum au arătat-o în petiţia lor din 28 Decemvrie, 1848, reformarea imperiului într-o « monarhie constituţională la care să participe toate naţiunile». Adânc

pătrunşi de un simţ de răspundere pentru ordinea în basinul dunărean, a cărui expresie etnică o reprezentau în aceste părţi, au exprimat chiar dorinţa, în petiţia prezentată la 25 Februarie 1848 de Mitropolitul Şaguna, împăratului Francisc Iosif la Olmutz, « unirea tuturor Românilor în statul austriac ca o naţiune independentă sub sceptrul Austriei», sub împăratul care ar fi devenit « mare duce al Românilor».

Pe când Ungurii provocau deci prin particularismul lor egoist şi tendinţele de asuprire naţională desorganizarea şi anarhia în tot Sud-Estul european, Românii se gândeau să asigure acestor regiuni un echilibru mai stabil printr-o colaborare a popoarelor interesate, în cadrul unei forme de stat federaliste.

Tocmai această colaborare menită să asigure liniştea şi un echilibru natural regiunilor atât de greu încercate ale basinului dunărean, n-au voit Ungurii, cu niciun preţ, să se poată realiza, căci atunci ar fi trebuit să se resemneze la teritoriul lor etnic şi să renunţe la dorinţele de stăpânire şi asuprire asupra celorlalte popoare.

Plecat în exil, după prăbuşirea regimului său de opresiune revoluţionară, sub influenţa mediului anglo-saxon, de libertate şi echitate, Kossuth a trebuit şi el să recunoască, prea târziu însă ca să mai poată avea efect, că unica posibilitate de asanare a stărilor din aceste părţi este recunoaşterea şi respectarea deosebitelor individualităţi naţionale, pentrucă numai pe această temelie naturală se poate înălţa o stare de ordine consolidată, pe care el o întrevedea, acum, într-o confederaţie a popoarelor interesate.

25.

Dacă regimul său revoluţionar s-a prăbuşit, intenţiunile sale asupritoare n-au încetat însă să stăpânească spiritele şi faptele conaţionalilor săi, rămaşi în ţară, sub autoritatea reîntronată de baionetele ruseşti, a absolutismului imperial austriac.

Căci, pentru straturile privilegiate maghiare, Kossuthismul, în forma pe care a avut-o în timpul regimului revoluţionar, a rămas — cu toată înfrângerea suferită şi dezastrul pe care l-a provocat — crezul atotputernic şi necontestat, călăuzitor al întregii lor acţiuni

politice. Dându-şi în sfârşit seama că cel puţin formele exterioare trebuesc schimbate, că nu se mai poate menţine făţiş o constituţie privilegiată şi o stăpânire feudală în mijlocul unei lumi însufleţită de credinţa libertăţii naţionale şi a dreptăţii sociale, nobilimea privilegiată maghiară a recunoscut în ideile conducătoare ale guvernului revoluţionar înfrânt, unica posibilitate de a-şi salva vechea stăpânire sub aspectul înşelător al formelor noi, liberale, în stat. Nu ideile liberale, ci stăpânirea pe care şi-o putea asigura, sub haina lor, asupra naţiunilor nemaghiare, o interesa. Din această cauză Ungurii nu şovăiau să accepte chiar un guvern absolutist şi să combată cu înverşunare unul constituţional, care nu le satisfăcea această dorinţă.

Explicaţia acestei atitudini, în aparenţă aşa de stranie, n-a scăpat pătrunderii unui observator contemporan experimentat: În-tr-un raport din 12 Octomvrie 1861 înaintat de A. A. Paton, consulul englez la Lubeck, lui Sir A. Layard, secretar de Stat la Foreign Office, se găseşte următorul pasaj caracteristic: «am serioase îndoeli asupra

experienţei constituţionale din Austria, pentrucă Ungurii vor face în continuu jocul partidului absolutist prin revendicările lor inacceptabile. Acelaşi lucru l-au făcut deja în 1848—1849, căutând să obţină un guvern şi o armată independentă, şi acelaşi lucru îl fac şi în prezent. Insă Austria nu se va putea menţine cu două Camere imperiale legislative solidare şi ostile în acelaşi timp. Ungurii au plătit contribuţiunile lui Schwarzenberg şi absolutismului său centralist, biurocratic şi militar, şi le refuză lui Schmerling, unităţii sale constituţionale şi autonomiei sale provinciale, ceea ce arată că ştiu printr-un instinct sigur că un adevărat guvern cinstit constituţional ar fi mai fatal dominaţiei lor asupra popoarelor nemaghiare decât absolutismul însuşi».

Atitudinea lor, descrisă aşa de plastic în acest raport, a fost într-adevăr una de continuă sabotare a tuturor încercărilor de a reconstitui Statul pe temelii mai sănătoase şi mai fireşti şi, în acelaşi timp, de continuă pândă spre a folosi momentul favorabil pentru a-şi realiza revendicările «inacceptabile », spre a-şi întinde asuprirea asupra

celorlalte popoare şi îndeosebi asupra Ardealului şi poporului românesc, conform aceloraşi metode pe care le-a practicat, pentru scurt timp, guvernul revoluţionar al lui Kossuth.

26.

Momentul oportun s-a prezentat în sfârşit în anul 1866, când victoriile regatului prusian condus de Bismarck au împins până în pragul falimentului imperiul austriac. In timpul acestei grave crize, Ungurii au menţinut legături cu duşmanul din afară, aşa cum au mai făcut-o de atâtea ori în cursul existenţii lor istorice, în special la 1791, când nobilimea privilegiată maghiară, în legătură cu Prusia, susţinea revolte în interior.

Pericolul unei răscoale ungureşti, în urma unei epoci de surdă adversitate, i se părea împăratului şi de data aceasta iminent. Demoralizat de înfrângerea suferită şi de pierderea prestigiului său personal, dornic să obţină concursul activ al îndărătnicei nobi-limi maghiare pentru reconstrucţia necesară a statului, şi sub înrâurirea soţiei sale, împărăteasa Elisabeta, pe care contele An-

drassy o câştigase cauzei maghiare, împăratul Francisc Iosif a părăsit timida încercare de federalism, începută prin acordarea unor mai mari autonomii provinciale şi mai drepte libertăţi naţionale popoarelor din cadrul unităţii de stat absolutist, spre a se decide în sfârşit, cu multă greutate, să împlinească dorinţele domnilor dela Budapesta, pe care i le prezentase, într-o formă respectoasă, Francisc Deâk.

Prin întronarea noii ordini constituţionale se dădea statului un nou caracter, acela al unei monarhii dualiste, împărţindu-se imperiul în două jumătăţi, cu două parlamente şi două guverne deosebite, cu o ordine legală diferită, cu două sisteme economice şi teritorii vamale, trecându-se numeroasele popoare din cuprinsul monarhiei sub preponderenţa elementului german într-o parte, sub asuprirea stăpânirii claselor privilegiate maghiare în cealaltă parte. Numai persoana monarhului, politica externă şi armata mai rămâneau comune ambelor ţări şi documentau unitatea statului.

Noua monarhie dualistă a fost cea mai anormală şi mai fatală dintre toate soluţiile

ŞTEFAN LUDWIG ROTH Pastor sas, executat de partizanii lui Kossuth la 1848, pentru că a susţinut dreptatea revendicărilor româneşti

ce se puteau găsi, pentrucă ea însemna, de fapt, începutul sfârşitului existenţii de stat. Căci Ungurii nu socoteau această soluţie ca un termen final, ci ca o soluţie de oportunitate, ţinta dorinţelor lor fiind simpla uniune personală a două state complet diferite sau chiar independenţa totală a întinsului lor regat, pe care l-au obţinut într-un moment de panică, prin conspiraţii, ameninţări şi intrigi de alcov. Chiar dela început, dela instituirea acestei noi forme de stat, clasele privilegiate maghiare, ajunse în posesia exclusivă a factorilor de stăpânire râvniţi, au îndreptat acţiunea politică a regatului maghiar, conducând-o, sub formele înşelătoare ale organizaţiei liberale şi parlamentare, dirijată însă efectiv din umbră, de clubul lor nobiliar, denumit «Casină Naţională » — spre realizarea obiectivelor pe care li le arătase Ludovic Kossuth în scurtul răstimp al regimului său revoluţionar.

In consecinţă au urmărit o subminare progresivă a autorităţii centrale, o acaparare şi aservire a conducerii supreme, chiar şi în direcţia politicii externe, intereselor lor egoiste şi maghiarizarea forţată a nea-

murilor lăsate pradă stăpânirii lor asupritoare, deslănţuind astfel conflictul aprig şi neîncetat între popoarele imperiului, cunoscut în toată lumea, sub titlul atât de sugestiv de «războiul naţionalităţilor», care a răpit Statului liniştea necesară consolidării sale interne şi Sud-Estului european echilibrul şi stabilitatea de care avea nevoie în interesul general al păcii şi al civilizaţiei.

Dacă rezultatul final al guvernării lui Kossuth a fost desorganizarea şi anarhia bazinului dunărean, urmată de pătrunderea armatelor ruseşti în aceste părţi, urmarea firească a întemeerii regatului maghiar, în cadrul monarhiei dualiste, a fost izbucnirea războiului mondial din 1914 şi instituirea dictaturii comuniste la Budapesta (1919), împreună cu stările de criză, de nesiguranţă şi de mizerie pe care le-a provocat.

O serie neîntreruptă de tragedii familiare (executarea arhiducelui Maximilian, fratele monarhului, ajuns împărat al Mexicului; sinuciderea arhiducelui Rudolf, fiul său si moştenitorul tronului; asasinarea împărătesei Elisabeta, soţia sa), gravele neînţelegeri, conflicte şi renunţări în sânul dinas-

tiei, s-au adăogat insucceselor guvernării, sleind iniţiativa şi hotărîrea suveranului, care, decepţionat de viaţă, îndoindu-se chiar de viabilitatea Statului pe care-1 stăpânea, nemai având încredere în reforme şi credinţă în posibilitatea unei îmbunătăţiri a situaţiei, s-a refugiat într-o atitudine de înfricoşată pasivitate şi de stearpă împotrivire la orice tentativă care ar fi putut schimba, cât de puţin, caracterul anormal al monarhiei dualiste. Sub presiunea permanentă a poftelor nesăturate de stăpânire ale claselor conducătoare maghiare şi ale guvernelor lor, Francisc Iosif a comis toate actele de nerecunoştiinţă, de renegare şi trădare pe care un monarh le poate comite. A consimţit să se împace cu adversarul său victorios, cu Prusia, să treacă la remorca lui Bismarck şi să devină unealta docilă a politicii internaţionale condusă de noul imperiu german, care, prin autoritatea puterii sale economice şi militare, asigura politica Statului maghiar. A urmărit o politică de expansiune şi ameninţare faţă de ţările învecinate din Peninsula Balcanică, a părăsit şi şi-a înstrăinat popoarele din ţara sa, care-1 urmaseră cu

credinţă şi se luptaseră chiar pentru el, pricinuind acea stare de încordată tensiune care a izbucnit în catastrofa ultimului răz-boiu.

O singură dată s-a încumetat împăratul să se opună dorinţelor maghiare, atunci când acestea, depăşind orice limită, au pretins sacrificarea şi a ultimului element de coeziune prin instituirea unei armate proprii, pentru jumătatea lor de stat. Cu această ocazie s-a dovedit anormalitatea şi fragilitatea acestei construcţii de stat, căci, în faţa ameninţării de a introduce votul universal care ar fi răpit dintr-odată regatului lor caracterul maghiar impus, cercurile stăpâ-nitoare interesate au renunţat imediat la cererile lor.

In schimb şi-au permis toate abuzurile, nedreptăţile şi asupririle faţă de popoarele pe care le-au reprimit, din mâinile monarhului, în mod aşa de neaşteptat, în nestân-jenita lor stăpânire. Ca şi în epoca lui Kos-suth, clasele stăpânitoare ale regatului maghiar n-au urmat sfaturile celor moderaţi, care îşi dădeau seama că, pentru susţinerea statului, era neapărat necesară o înţelegere

cu popoarele conlocuitoare, obţinută prin-tr-un minimum de concesiuni. Legea naţionalităţilor a fost întocmită pentru ochii străinătăţii, rămânând literă moartă, neaplicată niciodată, nici într-un singur caz. Francisc Deak, autorul ei, supranumit «înţeleptul naţiunei », pentrucă reuşise să obţie consimţământul monarhului pentru forma dualistă de stat, a rămas un izolat, copleşit de vorbe măgulitoare, dar fără influenţă, conducerea trecând oamenilor fără scrupule şi probleme de conştiinţă, care întruchipau mai bine si mai adevărat intenţiunile cla-selor conducătoare. Compuse din nobilimea maghiară a fostelor straturi privilegiate cărora li s-a mai adăogat clasa docilă a salariaţilor de stat şi a populaţiei înstărite, de provenienţă recentă, a Budapestei şi a altor câteva oraşe mai mari create prin mijloacele artificiale ale politicii de stat, clasele instalate la conducere au continuat, cu elanul nestăpânit al neofiţilor, politica tradiţională de intoleranţă şi egoism a straturilor care le-au premers, politica de persecuţie naţională, asuprire socială şi exploatare economică a domnilor feudali de pământ de odinioară,

transformaţi acum în latifundiari, conducători de întreprinderi şi oameni politici, ce-şi mascau instinctele primare sub aspectul exterior şi voit al unui cultivat stil de viaţă anglo-saxon.

Ura şi persecuţia lor se îndreptau îndeosebi contra Ardealului şi poporului românesc, neclintit în păstrarea fiinţei sale etnice, în puterea neînţeleasă de rezistenţă a robustei sale firi ţărăneşti. Personalitatea impunătoare a Mitropolitului Şaguna reuşise chiar să-i sporească această putere de rezistenţă, dându-i, în scurtul răstimp al unei relative libertăţi din anii premergători dualismului, în statutul organic al bisericii ortodoxe, bazat pe principiul ordinei în libertate, formele proprii şi corespunzătoare de organizare pentru salvgardarea celor mai vitale interese naţionale şi spirituale. La ce se putea aştepta din partea guvernului ţării, a aflat imediat poporul român, când în Parlamentul dela Budapesta, la cererea puţinilor săi deputaţi, de a li se acorda egalitatea de drepturi, li s-a răspuns cu ameninţarea luării aceloraşi măsuri de exterminare care au fost folosite în America îm-

potriva pieilor roşii; însuşi Primul Ministru, Coloman Tisza, i-a apostrofat cu eleganta şi semnificativa formulă: « Taci şi plăteşte ». In asemenea condiţiuni şi în urma votării noii legi electorale - care făcea aproape imposibilă alegerea în Parlament a deputaţilor nemaghiari, neagreaţi de guvern, căci nici 6% din populaţie nu mai avea drept de vot (în Transilvania numai 3,2%, faţă de 6,5—7,5% în centrul câmpiei panonice),— poporul românesc s-a văzut constrâns la atitudinea de protestare mută a pasivităţii politice. In acest timp, dela 1875 la 1906, clasele conducătoare şi-au putut permite toate samavolniciile, fără să poată fi denunţate, la timpul oportun, în faţa unui for autorizat.

Prin legi de încătuşare a presei, prin legea grădinilor de copii, a învăţământului primar şi secundar, prin compunerea curţilor cu juraţi, prin presiuni administrative, prin maghiarizarea numelor, prin teroare şi corupţie, într-un cuvânt prin toate mijloacele, s-a căutat să se obţină maghiarizarea Românilor şi a celorlalte naţiuni, «prin foc şi sabie », prin «degradarea lor sistematică şi decadenţa lor politică, morală şi economică ».

Un memoriu al studenţilor dela universităţile din România liberă, care a încercat să arate opiniei publice mondiale tratamentul de neînchipuită opresiune îndurat de Românii din Ungaria, a fost acoperit de injurii, iar memoriul întocmit în anul 1892 de partidul naţional român şi adresat Coroanei, în care se expuneau doleanţele poporului român, a fost înapoiat nedesfăcut, delegaţia de 300 de persoane care s-a prezentat cu el la Viena nefiind nici măcar primită în audienţă de Francisc Iosif. Poate că şi acest act de nemai pomenită desconsiderare a unui întreg popor ar fi rămas neobservat, dacă guvernul unguresc n-ar fi avut imprudenţa, din cauza şovinismului său exagerat, să mai pornească şi un proces împotriva autorilor acestei petiţii neluate în seamă şi, printr-un juriu revoltător de parţial, să pronunţe verdicte de condamnare la închisoare între 5 ani şi 2 luni, în total patruzeci de ani de temniţă pentru 14 persoane. Nemulţumite cu atâta, autorităţile au instigat populaţia maghiară din Turda să devasteze complet locuinţa conducătorului Românilor, Dr. Ioan Raţiu, la înapoierea sa

dela proces, aşa încât acesta a putut să pronunţe cuvintele: «Mulţumesc Domnilor, iată-vă aşa cum sunteţi şi cum v-am ştiut întotdeauna». Ecoul neaşteptat al acestui proces nedrept, a fost unul de unanimă revoltă în toată lumea civilizată. G. Clemen-ceanu i-a dat atunci cea mai concisă expresie prin următoarele fraze lapidare, atât de caracteristice temperamentului său: « Se judecă în acest moment la Cluj, capitala Transilvaniei, un proces de înaltă trădare care interesează în cea mai înaltă măsură atât pe supuşii împăratului Francisc Iosif, cât şi pe toţi oamenii cari doresc o mai bună repartiţie a justiţiei între popoare. Românii au de partea lor dreptul. Este un cuvânt destul de mic, din care însă Maghiarii au putut să facă un lucru mare ».

Totuşi, guvernele maghiare nu s-au lăsat influenţate nici de opiniunile străinătăţii, nici de intervenţiile prevenitoare şi amicale făcute de regele Carol I al României pe lângă suveranul lor, împăratul Francisc Iosif. Căci instinctele lor de asuprire îi făceau surzi faţă de orice sfat de moderaţiune. Din

contră, în anii care au urmat, sub guvernările dominate de fanatismul nemăsurat şi energia încăpăţânată a contelui Ştefan Tisza, măsurile de prigoană şi opresiune au câştigat în intensitate pe toate tărâmurile. In aceeaşi măsură creştea însă şi instabilitatea internă, odată cu mizeria populaţiei, căci niciodată condiţiunile naturale nu pot fi siluite, fără urmări fatale, nici de cea mai îndârjită voinţă. Ca şi în secolul al XVIII-lea, stările anormale dela sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui actual s-au manifestat într-un curent tot mai puternic de emigrare a populaţiei în ţări străine, mai ales în Statele Unite ale Americei, desvă-luind astfel unor cercuri cât se poate de largi, neinfluenţate de nicio credinţă politică sau preferinţă naţională, adevărata situaţie din Ungaria. Aşa de pildă, într-o monografie a vieţii lui Albert Ballin, directorul societăţii germane de navigaţie Hamburg Amerlka Linie, se găseşte următorul pasaj revelator: "Emigraţia mereu crescândă din partea ungurească a monarhiei habsburgice, supusă unei nenorocite constituţii agrare, a atras atenţia şi cercurilor din jurul guver-

nului maghiar. Mândria Ungariei suporta însă ca fiii ţării, cari fuseseră degradaţi la adevăraţi hiloţi pe pământurile marilor latifundiari, să părăsească ţara; ea pretindea însă ca cel puţin aceste mii de emigranţi din Ungaria să întoarcă spatele patriei lor, din-tr-un port unguresc».În consecinţă, guvernul ungar a propus celor două societăţi germane de navigaţie să înfiinţeze o linie subvenţionată care să treacă pe la Fiume, ceeace acestea au refuzat din cauza lipsei de rentabilitate. Deoarece Cunard Linie a primit propunerea maghiară, liniile germane de navigaţie au încheiat un contract de colaborare cu Austro-Americana din Triest, în urma căruia s-a accentuat rivalitatea între cele două porturi principale ale monarhiei dualiste.

Opresiunea maghiară, arătându-şi astfel repercusiunile şi asupra problemelor atât de îndepărtate ale rivalităţilor maritime, de dinainte de ultimul mare război, a desvă-luit totdeodată atât viciile organice ale organizaţiei de stat, cât şi spiritul ireal de nemăsurată megalomanie care însufleţea cercurile sale conducătoare, făcându-le incapabile să înţeleagă şi să găsească o soluţiune

pentru cele mai reale şi mai grave probleme de stat. Această megalomanie morbidă lua uneori forme din cele mai groteşti, instinctul atavic de dominaţie al clasei sale conducătoare afişând o desconsiderare faţă de populaţia ţării, care a provocat chiar surpriza ironică a observatorilor neinteresaţi. Un exemplu pentru acest fenomen se găseşte în memoriile omului politic austriac Baern-reither, publicate la Viena, după moartea sa, în anul 1928. Pentru data de 1 Ianuarie 1913, memoriile sale conţin următoarea însemnare : «Am vorbit ieri cu principele Furstenberg care e tocmai pe cale să se înapoieze la postul său din Bucureşti. El este optimist în privinţa României şi speră că şi partidul liberal va ţine cu tripla alianţă, dacă Tisza ar putea fi convins să trateze altfel pe Românii din Ungaria decât a făcut-o până acum, anume să le dea funcţionari de naţionalitatea lor şi să le asigure o situaţie mai bună prin reforma electorală. Furstenberg îşi dă silinţa să stabilească relaţii între Tisza şi conducătorii Românilor din Parlamentul maghiar. Silinţele sale se ocupă şi cu cele mai mici amănunte, şi

anume vrea să-l convingă *pe Tisza ca să răspundă la salutul deputaţilor români »*. Principele de Furstenberg era, în acea vreme, ministrul plenipotenţiar al Monarhiei Au-stro-Ungare la Bucureşti.

27.

În refuzul primului ministru Ungar de a răspunde la salutul reprezentanţilor legali ai poporului român se concretizează, într-un gest de supremă sfidare, toată desconsiderarea statului legal, faţă de populaţia ce-i era dată în stăpânire şi se desvălue divorţul inconciliabil între formele suprapuse ale organizaţiei de stat şi realitatea vie şi naturală a ţării. Era deci firesc ca în asemenea condiţiuni statul să nu mai poată dura.

Nu se poate şti dacă încercarea, de ultima oră, a arhiducelui Francisc Ferdinand, moştenitorul tronului, care intenţiona, ca la preluarea domniei, să dea monarhiei o temelie mai naturală şi mai viabilă prin transformarea ei într-un stat federativ al naţiunilor conlocuitoare, s-ar fi putut realiza.

Judecând după experienţele din trecut, şansele de succes ale acestei încercări erau

extrem de reduse. Căci prăbuşirile tragice ale tuturor formelor de stat înstăpânite în aceste regiuni, în decursul istoriei, se datorau faptului că nu exprimau realităţile etnice şi nevoile adevărate ale mediului. Din această cauză, elementele care au fost create pentru a susţine organizaţia de Stat, straturile privilegiate, s-au putut transforma în factorii cunoscuţi de disoluţie şi desagre-gare. Din cauza lor a căzut regatul medieval maghiar, din cauza lor stăpânirea habsbur-gică n-a reuşit să se consolideze, nici sub formă absolutistă, nici sub cea federalistă, nici sub cea constituţională şi nici sub cea

dualistă.

Asasinarea Arhiducelui Francisc Ferdinand la Serajevo, în anul 1914, condamna, în orice caz, şi ultima încercare de a da bazinului dunărean liniştea şi stabilitatea necesară printr-o reformă a organizaţiei de stat moştenite.

Nu mai rămânea, după eşuarea celorlalte încercări, decât o singură posibilitate: aceea de a da în sfârşit bazinului dunărean o ordine întemeiată pe fundamente cu totul diferite, pe posibilităţile fireşti ale regiunilor

sale naturale. Nu mai rămânea decât soluţia pe care i-au dat-o naţionalităţile din imperiu, la sfârşitul războiului mondial, prin constituirea statelor naţionale.

In fata verdictului de neînlăturat al istoriei, au trebuit să se plece până şi cei mai personal interesaţi a-1 împiedica. Contele Ottokar Czernin, unul din ultimii miniştrii de Externe ai imperiului prăbuşit, care luptase până la sfârşit pentru menţinerea monarhiei dualiste, în memoriile sale, publicate imediat după încheerea păcii, s-a văzut totuşi constrâns să recunoască cu resemnare că, « ceasul monarhiei austro-ungare sunase » şi să mărturisească cu durere că astăzi, adică în momentul încheerii păcii, «convingerea sa este că descompunerea monarhiei s-ar fi produs şi fără acest război ».

ANEXA Nr. 1

SCHEMA DIRECȚIILOR NĂVĂLIRILOR MAGHIARE LA VENIREA ÎN BASINUL DUNĂREAN

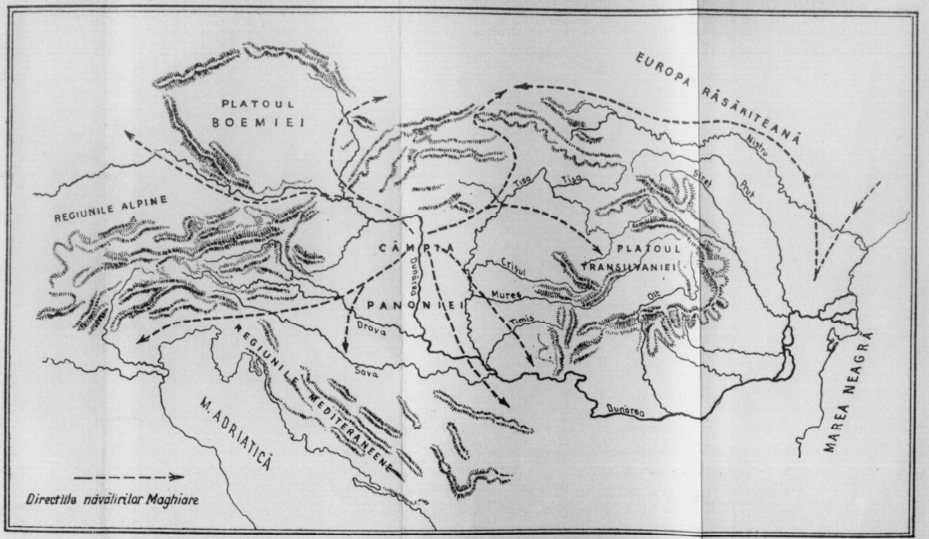

EXPANSIUNEA DACICA

ANEXA Nr. 2

După *Constantin C. Giurescu*, «Istoria Românilor», vol. I

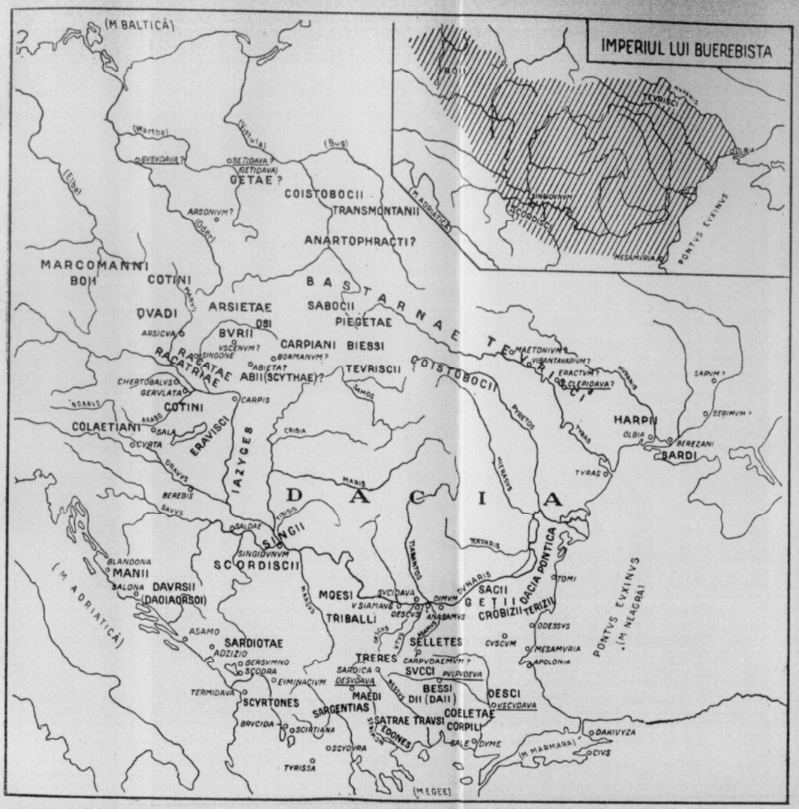

DACIA TRAIANA

ANEXA Nr. 3

După *Constantin C. Giurescu*, «Istoria Românilor», vol. I

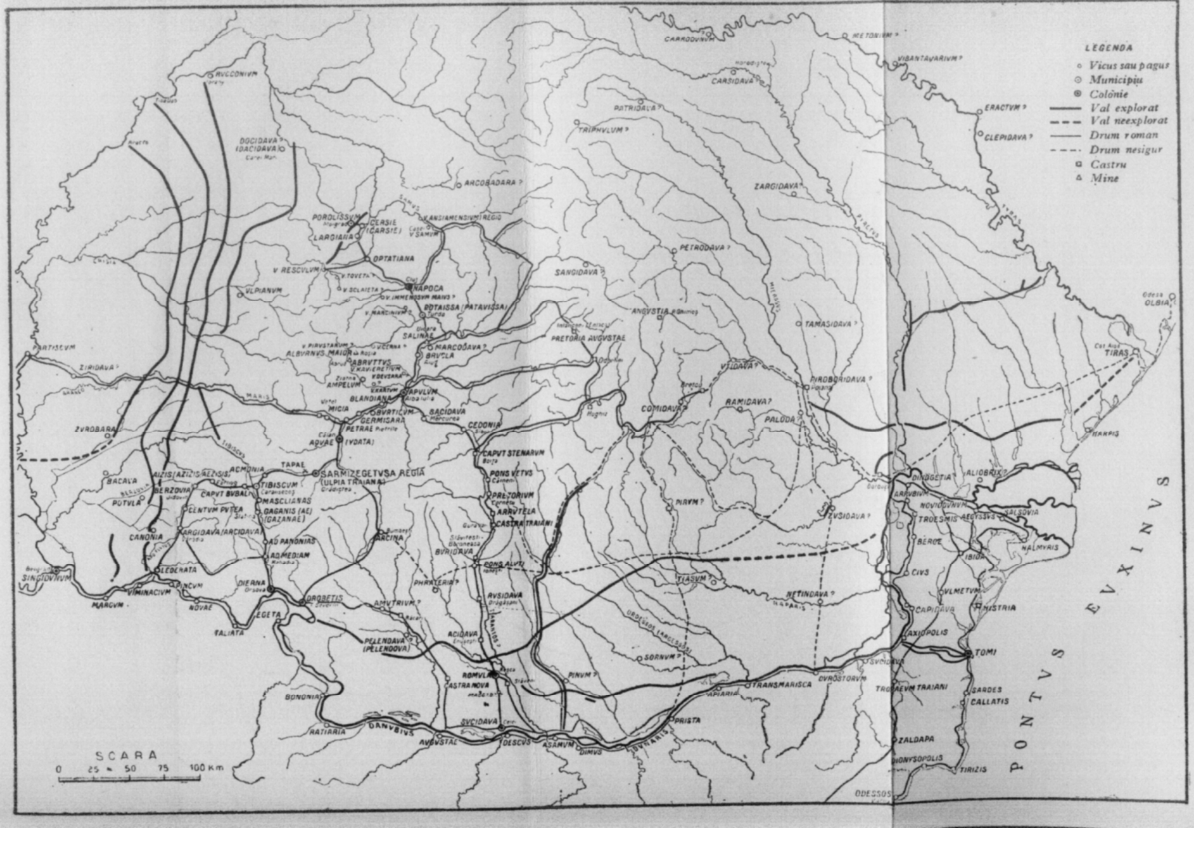

HARTA VOEVODATELOR SLAVO-ROMÂNE ȘI A PRINCIPALELOR LOCALITĂȚI MENȚIONATE IN CRONICA NOTARULUI ANONIM

După *G. Popa-Lisseanu*, « Izvoarele Istoriei Românilor », vol. I

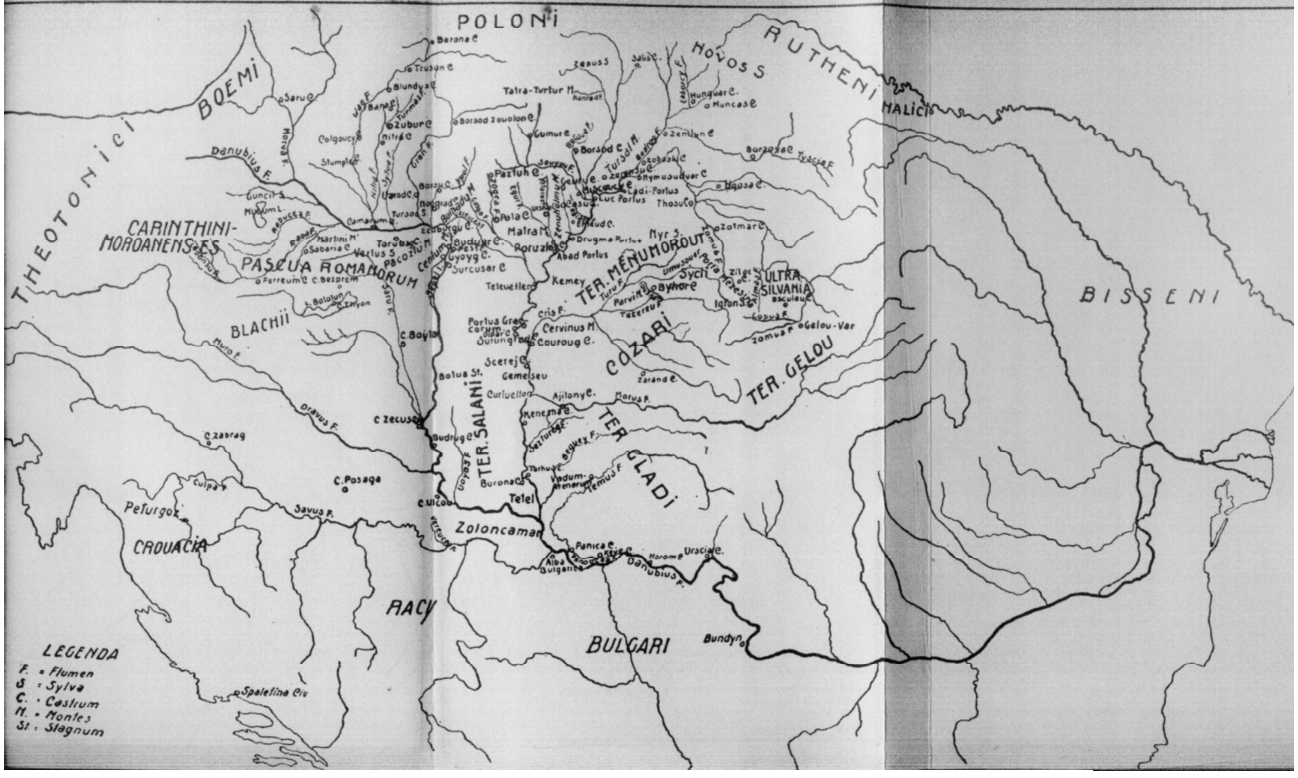

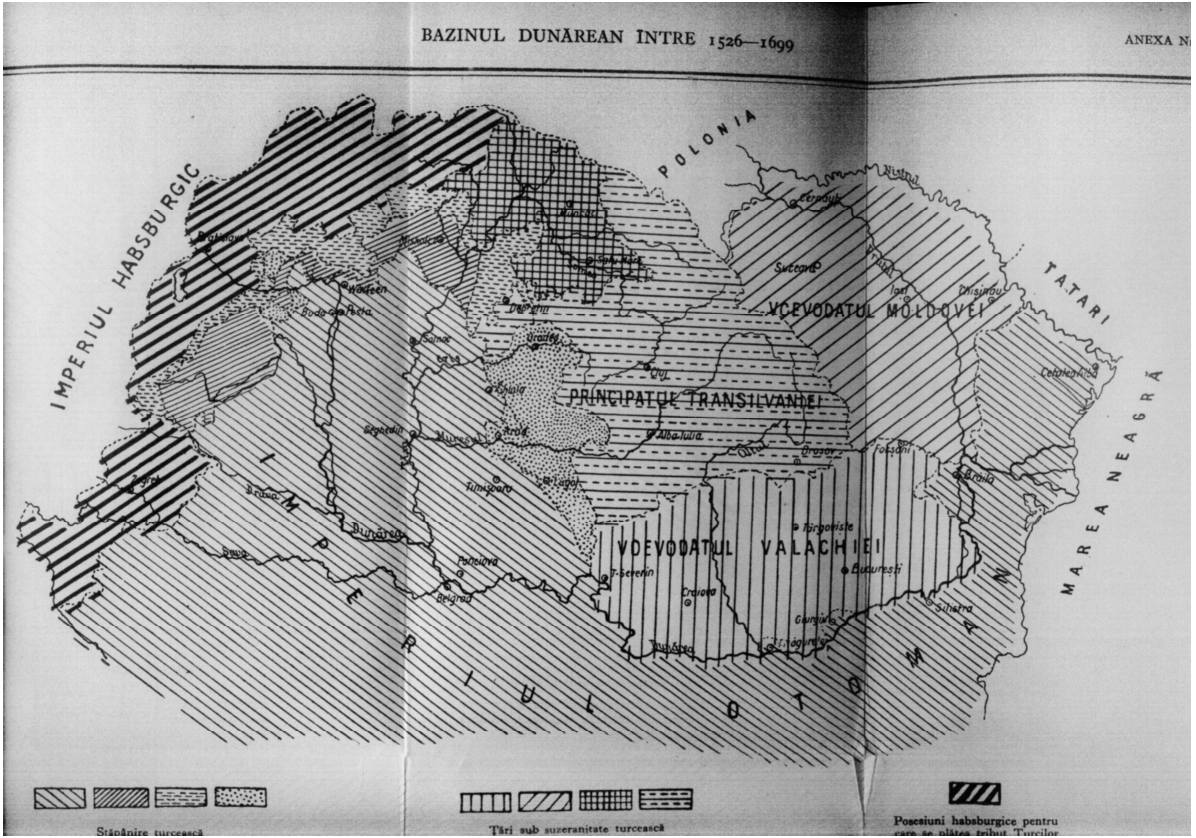

Stăpânire turcească

Țări sub suzeranitate turcească

Posesiuni habsburgice pentru care se plătea tribut Turcilor

ANEXA NR. 6

POPULAŢIA TRANSILVANIEI LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XVIII-lea

Într-un raport inedit al generalului comandant în Ardeal, între anii 1771 —1784, Feld-marschallieutenant Johann Franz Baron v. Preiss, înaintat spre documentare lui Iosif al II-lea, înainte de începerea călătoriei sale din anul 1773 în Transilvania, se dau următoarele date despre populaţia din această provincie:

Uniţi (Greco-catolici):	
Bărbaţi	60.628
Femei	58.604
Total . . .	119.232
Schismatici (Ortodocşi):	
Bărbaţi	286.858
Femei	271.218
Total . . .	558.076
Total Români . . .	677.308
Luterani:	
Bărbaţi	63.136
Femei	67.748
Total . . .	130.884
Total Saşi . . .	130.884

Catolici:	
Barba	46.609
Femei	42.526
Total . . .	89.135
Calvini:	
Barbaţi	71.288
Femei	"8.755
Total . . .	140.043
Ariani (Unitarieni).	28.647
Total Unguri şi Secui	25.7825

Total general, 1.066.017 suflete, dintre cari 677.308 Români, faţă de 388.709 Unguri, Secui şi Saşi.

Această populaţie era stăpânită de 5.356 nobili privilegiaţi şi anume:

Magnaţi	162
Văduve de magnaţi	66
Total . . .	228

Nobili	4.615
Văduve de nobili	513
Total . . .	5.128